PROBLEMA UNIFICĂRII CALENDARULUI LITURGIC ÎN BISERICILE ORTODOXE

Între problemele de interes general pentru întreaga Ortodoxie, care au fost discutate la ultima Consfătuire bisericească inter-ortodoxă – aceea de la Moscova, din iulie 1948 – şi care îşi aşteaptă încă rezolvarea, este şi aceea a unificării calendarului bisericesc. Calendarul constituie într-adevăr una dintre chestiunile de cult şi de disciplină care separă nu numai cele două mari laturi ale lumii creştine: Răsăritul, de o parte, şi Apusul, de alta, ci chiar diferitele Biserici Ortodoxe între ele însele. Se ştie că unele din aceste Biserici au păstrat în viaţa religioasă calendarul vechi (iulian) sau neîndreptat, pe când altele au adoptat pe cel nou sau îndreptat.

Pentru a înţelege mai bine situaţia actuală a Bisericilor Ortodoxe în această privinţă, vom face mai întâi o scurtă expunere asupra originii şi a istoriei calendarului creştin, arătând după aceea mai pe larg în ce constă problema unificării calendarului în Bisericile Răsăritene, pentru a vedea ce s-a făcut până acum în această privinţă şi ce mai rămâne de făcut de aici înainte.

1. Premisele ştiinţifice ale problemei calendarului. Ce este calendarul?

Problema calendarului nu este o problemă nouă; ea a frământat de la început omenirea şi putem spune că nu va putea fi rezolvată niciodată definitiv, ci, precum vom vedea, va fi veşnic actuală, ca şi timpul însuşi. În fond, această problemă este o problemă de ordin ştiinţific; dar în aplicarea ei la viaţa civilă ea are şi o latură religioasă, fiind legată de sărbătorile Bisericii, atât de cele stabile (fixe), cât şi de cele cu dată schimbătoare şi, mai ales, de

cea mai mare dintre acestea din urmă, şi anume Sfintele Paşti. Iar pentru a înţelege mai bine premisele problemei, e necesar să ne amintim mai întâi câteva cunoştinţe elementare de astronomie şi de cronologie.

Ce este calendarul? Nimic altceva decât un sistem de măsurare a timpului, care indică durata şi subdiviziunile timpului. Termenul de *calendar* vine de la cuvântul latinesc kalendae (de la καλῶ = a chema, a convoca, lat. *calere),* prin care romanii indicau, în general, prima zi a fiecărei luni zi în care erau chemaţi (convocaţi) în adunarea publică din forum, pentru a li se aduce la cunoştinţă, prin viu grai, unele lucruri de interes general. Deşi, în fond, timpul este o abstracţie metafizică indivizibilă, omul simte nevoia să-l concretizeze şi să-l măsoare, adică să-l împartă printr-un şir de mişcări succesive. Primele calendare au luat naştere din nevoia pe care au simţit-o oamenii de a-şi fixa în timp sărbătorile religioase şi de a introduce o regularitate periodică în ocupaţiile din viaţa zilnică. Ele se întemeiază pe mersul lunii şi al soarelui, cei doi luminători ai cerului, făcuţi de Dumnezeu şi puşi de El „să fie semne, să deosebească timpurile anului, zilele şi anii", precum zice Sfânta Scriptură (Geneză I, 14). Având în vedere scopul practic al măsurării timpului, unitatea de măsură trebuia să nu fie prea mare, să se cuprindă de mai multe ori în viaţa omului pentru a putea fi reprezentată cu precizie, să fie constantă, să aibă limite bine definite şi să fie în legătură cu traiul şi cu ocupaţiile omului. De aceea, s-a ales ca unitate mijloc de măsură a timpului ziua solară medie, care se deduce din ziua solară adevărată printr-o mică diferenţă (ziua solară adevărată este intervalul de timp dintre două treceri consecutive ale soarelui la meridian). Ca orice unitate de măsură, ziua solară medie are şi ea multiplii şi submultiplii ei, şi anume:

a) Orele (ceasurile), minutele şi secundele de timp: ziua e împărţită în 24 de ore, ora în 60 de minute, minutul în 60 de secunde;

b) Săptămâna, adică intervalul de timp dintre două faze consecutive ale lunii: dintre luna nouă şi primul pătrar, sau de la pătrarul prim la lună plină ş.a.m.d.;

c) Luna lunară, adică intervalul de timp care îi trebuie lunii de pe cer ca să revină la aceeaşi fază: de la lună nouă la lună nouă, de la lună plină la lună plină ş.a.m.d., adică 29 zile, 12 ore, 44 minute şi 2,9 secunde;

d) Anul tropic sau astronomic, adică intervalul de timp dintre două treceri consecutive ale soarelui la echinocţiul de primăvară (punctul vernal), adică la punctul de intersecţie al drumului pe care îl descrie soarele în mişcarea sa aparentă pe sfera cerească cu ecuatorul sferei cereşti. Ca şi ziua solară, anul tropic este în legătură cu ocupaţiile omului, readucând în aceeaşi ordine anotimpurile. El are aproximativ 365 de zile şi un sfert, sau, mai exact, 365 de zile, 5 ore, 48 de minute şi 45-46 de secunde.

Deoarece anul tropic nu se compune dintr-un număr exact de zile, n-a putut fi luat ca unitate de măsură, pentru că atunci ar fi trebuit ca o aceeaşi zi să aparţină unui an prin începutul ei şi anului următor prin sfârşitul ei. De aceea s-a adoptat ca unitate de măsura anul civil sau calendaristic, care, în fond, e un an convenţional, obţinut din anul tropic prin înlăturarea fracţiunii de zi. Şi cum în felul acesta anul civil nu coincide exact cu cel tropic (astronomic), s-a căutat să i se aducă din timp în timp corectări, în diferite moduri, pentru a se restabili coincidenţa anului civil cu aceea a anului astronomic. Aşa s-a născut problema calendarului. Greutatea de care se izbeşte adică orice calendar sau orice sistem de înregistrare şi de măsurare a timpului este să găsească o modalitate sau o formulă după care anul civil calendaristic, care e întrebuinţat în uzul zilnic şi care operează numai cu zile întregi, să fie adus în armonie cât mai perfectă cu anul tropic sau ceresc. Cea mai bună formulă va fi deci aceea care va izbuti să facă aşa ca durata anului calendaristic să echivaleze cât mai mult posibil cu durata exactă a anului ceresc.

2. Originea calendarului creştin. Calendarul iulian

Din pricina imperfecţiunii mijloacelor de observaţie ale popoarelor vechi, durata anului tropic nu putea fi calculată cu precizie, lucru care a determinat trecerea calendarului prin mai multe reforme, până să ajungă la forma actuală. Primele popoare şi-au întocmit calendarele după mersul lunii. Astfel, primul calendar egiptean a avut la bază anul lunar de 354 zile (12 luni a 29½ zile). Cu timpul, s-a adoptat anul de 360 de zile, împărţit în 12 luni a 30 zile şi, în cele din urmă, anul de 365,26 zile.

Grecii şi romanii aveau şi ei la început tot un calendar lunar, adică organizat după mersul lunii: luna calendaristică avea aceeaşi durată ca luna lunară, adică începutul ei coincidea, pe cât era cu putinţă, cu luna nouă. Un asemenea calendar folosesc şi acum musulmanii în viaţa lor religioasă.

La romani, pe vremea lui Romulus, se întrebuinţa un calendar arbitrar, care nu era nici solar, nici lunar: anul (numit anul alban) avea 304 zile şi era împărţit în 10 luni, începând cu martie şi terminând cu decembrie; de aici denumirile latine ale lunilor septembrie, octombrie, noiembrie şi decembrie (adică luna a şaptea, a opta, a noua şi a zecea), denumiri care s-au păstrat chiar după adăugarea lunilor ianuarie şi februarie, deşi ordinea numerică a acestor luni în calendarul actual nu mai corespunde vechilor denumiri. Din timpul lui Numa Pompiliu s-au adăugat lunile ianuarie şi februarie, durata anului mărindu-se astfel la 12 luni sau 355 zile. Mai târziu, pontifii romani, în grija cărora era dată socoteala calendarului, modificau mereu calendarul, pentru a prelungi durata magistraturii partizanilor lor şi pentru a avansa sau întârzia scadenţa poliţelor debitorilor, provocând astfel mare dezordine şi confuzie. Ceva mai târziu, calendarul roman a adoptat anul egiptean de 365 zile, care – precum am văzut – avea cu aproape un sfert de zi mai puţin decât anul tropic: după fiecare patru ani, acest calendar arăta sfârşitul anului cu o zi mai înainte. Din pricina aceasta, prin anul 46 a.Hr., echinocţiul de primăvară (isimeria) era indicat de calendar cu trei luni mai înainte de data lui reală.

Această situaţie anormală determină pe *împăratul Iuliu Cezar,* în calitatea sa de pontifex maximus, să se gândească la o reformă a calendarului, pentru a pune ordine în acest domeniu. Pentru aceasta, el făcu apel la ştiinţa astronomului egiptean Sosigene din Alexandria. Acesta alcătui cel dintâi calendar solar ştiinţific, adică un calendar bazat numai pe mersul soarelui; lunile lui sunt simple diviziuni arbitrare (convenţionale), care n-au nimic de-a face cu mersul lunii de pe cer. Cunoscând durata exactă a anului tropic, Sosigene restabili mai întâi coincidenţa anului civil cu cel astronomic, adăugind la anul 46 a.Hr. (708 a.u.c.) 90 de zile, cu care anul civil o luase până atunci înaintea celui tropic. Apoi stabili pe viitor durata anului calendaristic la 365 zile; iar pentru că diferenţa de 5 ore, 48 minute şi aproape 46 secunde dintre durata anului tropic şi cea a anului civil în patru ani face aproape

o zi, hotărî să se adauge câte o zi în plus la fiecare patru ani. Anul de 366 zile, care trebuia să revină din patru în patru ani, s-a numit *an bisect,* de la cuvântul *bissextilis,* pentru că în acei ani, ziua în plus se adăuga după cea de 23 februarie, care, după numărătoarea romană, era ziua a şasea dinainte de Kalendele lui Martie (sexta kalendas Marţii); ziua intercalară se numea deci *bis sexta kalendas Marţii* (bis. VI kal. Mart.), iar anul respectiv *bissextilis,* de unde cuvântul nostru *bisect.* În felul acesta, coincidenţa anului civil cu anul astronomic se restabilea după fiecare *patru* ani, sau 4x365 zile+1 zi = 1461 zile. Totodată, Sosigene a păstrat împărţirea anului în 12 luni, dintre care unele de câte 30 zile iar altele de câte 31 zile, afară de februarie, care avea numai 28 zile în anii obişnuiţi (comuni) şi 29 zile în anii bisecţi. Echinocţiul de primăvară cădea atunci la 24 martie.

Calendarul astfel întocmit a rămas în întrebuinţarea romanilor, cu numele de *calendarul iulian,* după numele reformatorului său. El a fost moştenit ca atare şi de creştini, care introduseră în el sărbătorile specific creştine şi sistemul de împărţire a lunilor în *săptămâni* (grupe de câte şapte zile), moştenit de la evrei, înlocuind astfel *octada* romană (grupa de opt zile).

Acest calendar nu era însă cu totul perfect, căci considerând trei ani de câte 365 zile şi al patrulea de 366 zile, în patru ani rămânea totuşi o diferenţă de 44 minute şi 56 secunde (câte 11 minute şi ceva pe an), cu care anul civil sau calendaristic rămânea în urma celui astronomic. Această diferenţă pare neînsemnată pentru o viaţă de om şi poate rămâne nebăgată în seamă, dar cu timpul creşte şi devine perceptibilă în perioade mai mari de timp: în 128 ani, ea se ridică la o zi, iar în 384 ani la trei zile. Deci, la fiecare 128 ani, anul civil avea să rămână în urma celui astronomic cu o zi, iar la fiecare 384 ani cu trei zile. În felul acesta, de exemplu, echinocţiul de primăvară, care, în anul reformei lui Sosigene, cădea la 24 martie, peste 384 ani (adică pe vremea Sinodului I Ecumenic) avea să cadă la 21 martie. Această diferenţă mărindu-se mereu cu timpul, a fost observată datorită sărbătorii Paştilor.

Această sărbătoare stă în centrul problemei calendarului, pentru că data ei este variabilă (schimbătoare), fiind în funcţie atât de mersul soarelui, cât şi de acela al lunii, precum vom vedea mai pe larg la timp. De aceea, vom face, în continuare, un scurt istoric al Pascaliei creştine, adică al modului de fixare a datei Paştelui, cu diferitele ei variaţii posibile, de la an la an.

3. Sărbătoarea Paştelui şi legătura ei cu problema calendarului

Paştele este sărbătoarea creştină cea mai mare de peste an: este „sărbătoarea sărbătorilor, a Sâmbetelor împărătească şi doamnă şi al praznicelor praznic", cum este numită în cântările bisericeşti (Penticostar, Canonul Învierii). Mai ales în creştinătatea ortodoxă, această mare sărbătoare guvernează, de fapt, mersul întregului an bisericesc; în jurul ei se grupează serii întregi de sărbători, săptămâni şi perioade, care o preced şi o urmează. Astfel, de data Paştelui atârnă:

a) Tot sistemul anual al lecturilor biblice (Apostole şi Evanghelii) din rânduiala Liturghiei, strict coordonate în cursul anului bisericesc, în concordanţă cu desfăşurarea istorică a evenimentelor din istoria sfântă;

b) Sistemul celor şase „stâlpi" al Octoihului, de câte opt săptămâni fiecare, după care se schimbă glasurile slujbelor de peste săptămână;

c) Sistemul celor 11 săptămâni după care se succed cele 11 Evanghelii ale Învierii din rânduiala Utreniei de duminică, cu svetilnele (luminândele) şi voscresnele respective.

Aşa încât, fără a stabili sau cunoaşte dinainte data Paştelui dintr-un an oarecare, este imposibilă alcătuirea întregului calendar bisericesc din acel an.

Paştele creştin este sărbătoarea amintirii sau a comemorării anuale a învierii din morţi a Mântuitorului, eveniment care constituie piatra unghiulară a credinţei noastre în divinitatea Lui şi în învierea morţilor (vezi I Cor. XV, 12 şi urm.). Învierea Domnului a avut loc în prima Duminică de după Paştele iudeilor din anul 33 (30) al erei creştine. Ori noi ştim, chiar din Sfânta Scriptură, că Paştile evreilor (Pasha) se serba în seara zilei de 14 Nisan; *Nisan* sau *Abib* era prima lună a anului evreiesc, care începea odată cu ivirea pe cer a lunii noi de după echinocţiul de primăvară; data de 14 Nisan coincidea deci, de fapt, cu prima lună plină de după echinocţiul de primăvară (vezi: Exod XII, 6, 18, 27; Lev. XXIII, 5-8; Num. IX, 2-5; XXVIII, 16-17; Deut. XVI, 1-8).

Biserica creştină a ţinut să comemoreze şi să retrăiască anual cele mai importante evenimente din viaţa şi istoria ei, pe cât e posibil, chiar în zilele sau momentele din cursul anului când s-au petrecut ele. În ceea ce priveşte

data şi modul sărbătoririi Paştelui, n-a existat însă o prea mare uniformitate în Biserica primelor trei veacuri. Existau în această privinţă diferite practici şi obiceiuri, pe care le cunoaştem suficient din Istoria Bisericii Universale şi de aceea nu mai stăruim aici asupra lor. Diversitatea provenea din faptul că, pentru fixarea datei anuale a Paştelui, creştinătatea Bisericii primare avea de fapt un singur punct de orientare, şi anume Paştele evreiesc. Atât de mult este legată data Paştelui creştin de cea a Paştelui evreiesc, încât o parte din creştinii primelor trei-patru secole (mai ales în Asia Mică) serbau Paştele odată cu evreii, adică în ziua de 14 Nisan, în orice zi din săptămână ar fi căzut această dată, fapt pentru care ei erau numiţi *quartodecimani* (τεσσαρεσκαιδεκατίται) sau tetradiţi. Alţi iudaizanţi mai moderaţi, de prin părţile Antiohiei, deşi serbau Paştile duminica, aveau grijă ca acea duminică să cadă totdeauna înlăuntrul săptămânii azimilor iudaice, chiar când aceasta, datorită calculului greşit al evreilor, cădea înaintea echinocţiului de primăvară. De aceea ei erau numiţi protopashiţi, adică cei ce serbau Paştile mai înainte de data reglementată. Biserica a condamnat de timpuriu ambele practici, asimilându-le cu o erezie şi luând împotriva lor măsuri aspre prin repetate dispoziţiuni oficiale, deşi ele stăruiesc, precum vom vedea, în tot cursul secolului al patrulea şi chiar mai târziu. Astfel, *canonul 7 apostolic* interzice serbarea Paştelui odată cu iudeii, înainte de echinocţiul de primăvară, iar *Constituţiile* Apostolice (cartea V-a, cap. 17) îndeamnă pe creştini să se lase de obiceiul de a serba Paştele odată cu iudeii, stabilind că Paştele trebuie serbat numai după echinocţiu şi numai duminica.

4. Chestiunea datei Paştelui la Sinodul I Ecumenic

O încercare de a introduce uniformitate în serbarea Paştelui a făcut în Apus sinodul local din Arelate (Arles, în Galia), la anul 314, decretând – *în* canonul 1 – că Paştele trebuie serbat *uno die et uno tempore, per omnem orbem* (într-o zi şi în acelaşi timp în toată lumea). Încercarea a rămas însă fără efect, deoarece emana de la un sinod cu caracter local sau regional, care nu avea calitatea să formuleze hotărâri obligatorii pentru toată lumea creştină. Aceasta o putea face numai un sinod ecumenic.

De aceea, pentru a curma tendinţele iudaizante, precum şi alte diferite uzuri în ceea ce priveşte data şi modul serbării Paştelui, şi pentru a introduce o uniformitate generală în această privinţă, Primul Sinod Ecumenic, ţinut la Niceea în anul 325, a luat în discuţie şi problema datei serbării Paştelui, pe lângă aceea a ereziei lui Arie.

De fapt Sinodul de la Niceea nu a formulat nicio regulă precisă, strict tehnică, pentru determinarea datei Paştelui, aşa cum se pretinde şi se scrie uneori. Nici în canoanele formulate de sinod şi nici în actele sinodului, precum nici în canoanele sinoadelor ulterioare în legătură cu serbarea Paştelui (ca de exemplu can. 1 al sinodului local de la Antiohia), nu găsim o astfel de regulă. În actele sinodului ni s-a păstrat numai o epistolă enciclică, adresată, de membrii sinodului, Bisericilor din Egipt, Libia şi Pentapole, cărora li se aduce la cunoştinţă că între membrii sinodului a intervenit un acord în ceea ce priveşte timpul serbării Paştelui, şi anume că fraţii din Răsărit, care până aici serbau în aceeaşi zi cu evreii, au consimţit să celebreze de aici înainte această sărbătoare „în aceeaşi zi ca romanii şi ca ceilalţi care *o* serbează totdeauna cu noi", *fără* să precizeze care anume este această zi (textul enciclicei la Socrate Scolasticul, *Istoria bisericească, I,* 9). Cam acelaşi lucru spune – cu ceva mai multe amănunte – şi o epistolă adresată de împăratul Constantin cel Mare episcopilor care nu putuseră lua parte la sinod; în ea se subliniază mai ales necesitatea de a se serba Paştele într-una şi *aceeaşi* zi *de* către toţi. Împăratul precizează că se va adopta practica marii majorităţi a Bisericilor, urmată în Roma şi Italia, în toată Africa şi în Egipt, în Spania, Galia, Britania, Ahaia (Grecia), în dioceza Asiei, în Pont şi în Cilicia, practică de la care se abat numai unele Biserici răsăritene şi anume cele din Palestina (vezi textul epistolei la: Eusebiu, *Despre viaţa lui Constantin,* III, 17-20; Socrate Scolasticul, *Istoria bisericească, I,* 9 şi V, 22; Teodoret, *Istoria bisericească, I,* 10).

Sinodul se referea însă, desigur, la principiile, îndeobşte recunoscute de întreaga Biserică de pe atunci, ale *Canonului* pascal *alexandrin,* care fuseseră stabilite definitiv încă din secolul trecut (între 284-322). Aceste principii, *a* căror formulare e pusă de obicei pe seama Părinţilor de la Niceea, dar pe care de fapt aceştia numai le-au consfinţit, se rezumă la următoarea regulă: *Paştele să se serbeze totdeauna, în toată creştinătatea, în prima Duminică ce*

urmează îndată după luna plină de după echinocţiul de primăvară. Trebuiau păstrate, deci, ca puncte de orientare pentru stabilirea datei Paştelui, cele două elemente tradiţionale, deduse în chip logic din chiar evenimentul istoric care stă la originea sărbătorii, şi anume:

a) În ceea ce priveşte ziua săptămânală, Paştele se va prăznui totdeauna numai Duminica, adică ziua în care a avut loc faptul istoric al Învierii; sunt condamnate astfel tendinţele iudaizante ale quartodecimanilor de a serba Paştele la 14 Nisan, în orice zi din săptămână ar fi căzut această dată;

b) Cât priveşte fixarea Duminicii Învierii în cursul anului bisericesc, s-a luat ca bază acelaşi fenomen ceresc după care se orientau şi iudeii în calcularea datei anuale a Paştelui lor, şi anume ivirea pe cer a lunii pascale, adică prima lună plină care urmează după echinocţiul de primăvară;

c) Pentru a se evita sărbătorirea Paştelui odată cu iudeii (vezi can. 7 apostolic), canonul pascal alexandrin prevede că, în cazul când prima duminică de după luna plină următoare echinocţiului de primăvară ar coincide cu Pasha evreiască, serbarea Paştelui creştin să se amâne în duminica următore.

Pe cât se pare, Părinţii Sinodului de la Niceea au mai convenit ca, pentru a se înlătura pe viitor eventualele diferenţe între creştini, rezultate din erori de calcularea echinocţiului, data Paştelui din fiecare an să fie calculată şi adusă din vreme la cunoştinţa tuturor Bisericilor, de către episcopul din Alexandria, centru cultural al Antichităţii unde ştiinţa astronomiei făcuse până atunci cel mai mare progres (vezi Sf. Chiril al Alexandriei, *Epist. LXXXVII sive Prologus, 2).*

În felul acesta, canonul pascal alexandrin trebuia să fie adoptat în chip unanim de întreaga Biserică creştină din sec. IV, ca unul care corespundea cel mai bine atât datelor biblice şi tradiţionale respectate de Biserică cu privire la ziua sărbătoririi Paştelui, cât şi datelor exacte ale ştiinţei astronomice în legătură cu data echinocţiului de primăvară (21 martie), care e recunoscut ca limită pascală fixă, ca început al anului nou pascal sau ca termen fix de orientare pentru stabilirea datei Paştelui în cadrul calendarului iulian.

Subliniem încă o dată un lucru care trebuie precizat şi reţinut, şi anume că aceste reguli nu provin direct de la Sinodul I Ecumenic şi nu alcătuiesc un canon sau o dispoziţie dogmatică a lui, cum se crede şi se afirmă uneori, din eroare sau cu bună ştiinţă, de către unii din partizanii stilului vechi. Ele

constituiau un uz bisericesc format treptat, în vigoare la cele mai multe Biserici cu mult înainte de întrunirea acestui Sfânt Sinod, care s-a mărginit doar să-l legalizeze şi să-l consfinţească, pentru a ajunge la o unitate în întreaga Biserică, precum şi accentuează de fapt epistola împăratului Constantin cel Mare către Biserici. Pentru aceasta, Sinodul n-a găsit de cuviinţă şi nici nu era nevoie să prescrie un canon anumit sau vreun sistem tehnic pentru fixarea datei Paştelui în fiecare an. Unii pretind că Sinodul ar fi elaborat un astfel de canon, dar el s-ar fi pierdut. Dar era posibil să se piardă textul unui canon atât de important, dacă el ar fi existat? – Un pretins decret al Sinodului de la Niceea în legătură cu uniformizarea sărbătorii Paştelui, descoperit şi publicat de J.B. Pitra *(Spicilegium Solesmense,* IV, p. 541 şi *urm.* şi *Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta,* 463*),* s-a dovedit neautentic. El nu conţine, de altfel, nicio regulă tehnică sau tablă pascală, ci repetă ceea ce ştim deja din textul celor două scrisori despre care am vorbit: una a Sinodului şi alta a împăratului Constantin cel Mare, şi anume că disidenţii din Orient trebuie să serbeze Paştele în aceeaşi zi cu fraţii din Roma, Alexandria şi din alte părţi. De altfel, dacă Sinodul ar fi lăsat o regulă tehnică precisă pentru determinarea datei Paştelui în fiecare an, n-ar mai fi fost nevoie să se lase în grija Patriarhiei din Alexandria calcularea datei Paştelui din fiecare an şi comunicarea ei celorlalte Biserici.

A pretinde deci, cum fac unii din partizanii stilului vechi, că problema calendarului e o problemă de ordin dogmatic sau o dogmă imutabilă, pentru totdeauna stabilită de Sfinţii Părinţi, ar fi să ignorăm sau să tăgăduim adevărul istoric.

5. Istoria calendarului şi a pascaliei după Sinodul de la Niceea. Încercări de reformă a calendarului în Răsărit şi Apus, înainte de sec. XVI

Executând acordul Părinţilor de la Niceea, episcopii din Alexandria au început să aducă la cunoştinţa întregii creştinătăţi data Paştelui din fiecare an, prin enciclice speciale adresate întregii lumi creştine. De altfel, la Alexandria exista încă din sec. II obiceiul ca episcopul acestei cetăţi să anunţe în fiecare an, la Epifanie, data Paştelui din anul respectiv, prin enciclice

speciale, numite *enciclice sărbătoreşti (festive)*. Se cunosc astfel de enciclice de la Sfântul Dionisie al Alexandriei, de la Sfântul Atanasie cel Mare şi de la Sfântul Chiril al Alexandriei. În unele părţi ale lumii creştine, data Paştelui se comunica în sinoade generale, periodice, tuturor episcopilor participanţi, care o aduceau apoi la cunoştinţa eparhiilor respective. Astfel, în Bisericile din Africa, data Paştelui se comunica în sinodul general ţinut la Cartagina în fiecare an în luna august (vezi, de ex., canoanele 34, *51*, 73 şi *106* ale Sinodului din Cartagina în colecţia de canoane a lui Nicodim Milaş).

Dar cu timpul, enciclicele festive ale patriarhilor din Alexandria au fost înlocuite prin aşa-numitele κανόνια, adică pashalii sau *table* pascale, care, întemeindu-se nu pe observaţia ştiinţifică a fenomenelor cereşti, ci pe anumite reguli tehnice dinainte stabilite, indică data Paştelui pentru mai mulţi ani consecutivi, iar mai apoi pe perioade mai mari sau chiar pentru totdeauna (aşa-numitele *table pascale perpetue*, care indicau data Paştelui pentru toate vremurile).

Acest lucru e posibil prin repetarea cu regularitate a unor fenomene cereşti după anumite grupe de ani. Fixarea datei Paştelui după regulile Pascaliei alexandrine fiind în funcţie de cursul celor doi luminători ai cerului, soarele şi luna, mersul soarelui ne dă posibilitatea de a prevedea data echinocţiului, iar mersul lunii ne dă posibilitatea de a determina ziua primei luni pline de după echinocţiul de primăvară (luna pascală). Astăzi, datorită progreselor făcute de ştiinţa astronomiei, ambele date pot fi prevăzute cu precizie şi stabilite dinainte în fiecare an şi deci data corectă a Paştelui conform regulilor alexandrine se poate calcula cu ajutorul lor, pe un îndelungat şir de ani în viitor. Alcătuitorii tablelor pascale menţionate mai sus au renunţat însă de la o vreme la consultarea ştiinţei astronomiei şi şi-au alcătuit Pascaliile lor bazaţi pe anumite reguli tehnice, care – aplicate la perioade mai mari de timp – s-au dovedit nu prea exacte din punct de vedere ştiinţific.

Astfel, pascaliştii răsăriteni au observat că, după fiecare grup de 28 ani, zilele săptămânale cu care încep anii se repetă exact în aceeaşi ordine ca şi în grupul anterior. De ex., dacă anul acesta începe cu ziua de sâmbătă, iar anul următor cu o duminică ş.a.m.d., peste 28 de ani vom avea începutul anilor în aceleaşi zile. Grupul de 28 de ani s-a numit astfel un „ciclu solar". De asemenea, ei au observat că după fiecare grupă de 19 de ani, luna plină şi

fazele succesive ale lunii cad în aceleaşi zile din lună, ca şi în grupa anterioară de ani. De ex., dacă în anul acesta luna nouă pascală (cea mai apropiată de echinocţiul de primăvară) va cădea la 16 martie şi deci luna plină pascală la 30 martie ş.a.m.d., peste 19 ani aceste două faze ale lunii vor cădea la aceleaşi date. Grupul de 19 ani se numeşte deci un „ciclu lunar", iar formularea acestei reguli, pe care se întemeiază calculul lunii pascale în fiecare an, se datorează savantului grec Meton din Atena (sec. V a.Hr.). Numărul de ordine al unui an oarecare din ciclul lui Meton se numeşte „numărul de aur", deoarece cu ajutorul lui se poate preciza vârsta exactă a lunii şi diferitele ei faze în orice moment din trecut sau viitor. Ştiindu-se deci vârsta lunii la începutul unui an oarecare, se poate calcula uşor data lunii pline pascale şi deci data Paştelui din acel an. Înmulţindu-se apoi numărul anilor dintr-un ciclu lunar (19) cu numărul anilor dintr-un ciclu solar (28) se dă un ciclu mare de 532 ani, în cadrul căruia avem toate variaţiunile posibile ce reies din combinaţia ciclului lunar cu cel solar. După fiecare ciclu de 532 ani, datele lunare ale duminicilor pascale se repetă în aceeaşi ordine. De ex., dacă într-un an avem Paştele la 4 aprilie, în anul următor la 17 aprilie, şi aşa mai departe, peste 532 ani datele Paştelui se vor succeda în acelaşi mod.

Cele mai vechi table pascale s-au alcătuit la Alexandria, dar nu ni s-au păstrat, ca de ex., a lui Dionisie cel Mare (250), care se baza pe un ciclu de opt ani, şi apoi a lui Anatolie, alexandrin prin naştere, mai târziu episcop de Laodiceea (sec. III), bazată pe ciclul lunar de 19 ani, care a fost adoptat definitiv la Alexandria şi apoi în întreaga Biserică. În Apus cea mai veche încercare de comput pascal e aceea a lui Hipolit, gravată pe feţele scaunului de marmură cu statuia acestuia, descoperită în 1551 (azi la muzeul Lateran din Roma). Acest canon, care se baza pe un ciclu lunar de 16 ani, începe cu anul 222 după Hristos şi cuprinde şapte perioade de câte 16 ani (în total 112 ani), iar limitele extreme ale duminicii învierii erau fixate între 20 martie şi 21 aprilie. Sistemul era însă foarte eronat, ca şi cel alcătuit prin a doua jumătate a sec. III de un oarecare Augustalis, care avea la bază un ciclu lunar de 84 de ani, iar echinocţiul de primăvară îl punea la 18 martie.

Cea dintâi tablă pascală de origine alexandrină care ni s-a păstrat a fost alcătuită în anul 388 de către episcopul Teofil al Alexandriei, la cererea împăratului Teodosie cel Mare. Mai târziu, Sfântul Chiril al Alexandriei

a alcătuit o nouă tablă pascală pentru o perioadă de 95 de ani (de la 436 până la 531), iar într-o epistolă către papa de la Roma a demonstrat erorile calculului pascal roman. Tot el a formulat regula că răstimpul de variaţie a datei Paştelui îl alcătuiesc cele 35 zile dintre 22 martie şi 25 aprilie. De ex., dacă prima lună plină cade chiar în ziua echinocţiului de primăvară (21 martie) şi e sâmbătă, a doua zi, duminică 22 martie e Paştele (data cea mai timpurie). Dacă luna plină cade la 20 martie, atunci nu e pascală şi trebuie să aşteptăm luna plină următoare, peste 29 de zile, deci la 18 aprilie şi dacă aceasta cade într-o duminică, Paştele va fi abia în duminica următoare, adică la 25 aprilie (data cea mai târzie a Paştelui). Cu alte cuvinte, după regulile computului pascal alexandrin, Paştele nu poate depăşi în niciun caz primele 35 de zile de după echinocţiul de primăvară.

O tablă pascală perpetuă, numită „a Părinţilor", a fost alcătuită în Răsărit prin sec. VIII şi ne-a fost comunicată de canonistul Matei Vlastare *(Despre Sfintele Paşti,* în *Sintagma* sa *alfabetică,* la litera P). O alta, de acelaşi fel, atribuită Sfântului Ioan Damaschinul, ne-a fost transmisă de monahul bizantin Isaac Arghirul din sec. XIV (la Migne, P.G., t. XIX, 1297-1298).

În ciuda acordului intervenit între Părinţii Sinodului de la Niceea, încă multă vreme după aceea nu s-a putut stabili o uniformitate desăvârşită în toată Biserica creştină în ceea ce priveşte data serbării Paştelui. Astfel, în Răsărit, practica quartodecimană stăruieşte încă multă vreme, ceea ce determină unele din sinoadele ulterioare să ia măsuri disciplinare împotriva celor ce serbează odată cu iudeii. Astfel, canonul 1 al sinodului local din Antiohia (341), pe temeiul hotărârii Sinodului de la Niceea (pe care n-o precizează), interzice sub pedeapsă aspră (pentru laici excomunicare, pentru clerici caterisire) serbarea Paştelui odată cu evreii, fără să stabilească însă când anume trebuie serbat Paştele. Canonul 7 al Sinodului de la Laodiceea (în a doua jumătate a sec. IV) şi canonul 7 al Sinodului al doilea ecumenic (381), repetat mai târziu în canonul 95 Trulan (692), enumeră pe quartodecimani printre ereticii care, în caz de revenire la dreapta credinţă, trebuiau reprimiţi prin ungerea cu sfântul mir (despre diferitele practici sectare în privinţa serbării Paştelui în Răsărit spre sfârşitul sec. IV, a se vedea amănunte mai ales la Sozomen, *Istoria bisericească,* VII, 19 şi Socrate Scolasticul, *Istoria bisericească,* V, 22).

În Apus, de asemenea, Roma a continuat să se conducă de practica ei de până aici, diferită de aceea a Alexandriei şi bazată pe un sistem quasilunar, apropiat de acela al quartodecimanilor. Conform acestui sistem, Paştele nu putea cădea decât între 22 martie şi 21 aprilie. Deosebirile dintre Apus şi Răsărit se pare că proveneau mai ales din faptul că, pe când alexandrinii socoteau echinocţiul de primăvară la 21 martie, romanii îl fixaseră la 18 martie. Diferenţele dintre cele două lumi creştine nu întârziară să se arate îndată după 325, căci chiar în anul următor (326), Paştele a fost sărbătorit la Roma la 10 aprilie, iar la Alexandria la 3 aprilie. În anul 343, un sinod ţinut la Sardica încearcă să suprime dezacordul cel puţin pe o perioadă de 50 de ani, pe baza unui compromis între cele două practici, dar fără succes. De ex., în anul 387 romanii au serbat Paştele la 21 martie, iar alexandrinii la 25 aprilie.

Canonul pascal alexandrin a fost în sfârşit adoptat şi în Apus prin sec. VI, datorită lui Dionisie Exiguul. Pe la 525, acesta alcătui o tablă pascală, care nu făcea altceva decât să continue pe aceea a Sfântului Chiril al Alexandriei. Adoptată de Biserica Romei la 525 şi continuată ulterior de Isidor de Sevilla (sec. VII) şi Beda Venerabilul (sec. VIII), iar mai târziu de Ioan Noyiomagul (Bronchorst) din sec. XVI, această tablă a rămas în uz până la reforma lui Grigore XIII (1582). Aşa că, de fapt, numai între 525 şi 1582 a domnit un acord perfect în întreaga lume creştină în ceea ce priveşte data serbării Paştelui. Uzul roman se mai păstră totuşi timp de două secole în unele părţi din Galia, Marea Britanie şi Irlanda.

Dar, precum am spus, calendarul iulian suferea încă de o imperfecţiune, datorită căreia anul civil sau calendaristic rămâne cu o zi în urma celui astronomic (tropic) după fiecare 128 ani şi cu trei zile după fiecare 384 ani. Astfel, echinocţiul de primăvară, care, în vremea reformei lui Sosigene (anul 46 a.Hr.) cădea la 24 martie, pe vremea Sinodului de la Niceea (325) ajunsese la 21 martie. (Unii susţin că Părinţii de la Niceea ar fi îndreptat şi data echinocţiului de primăvară de la 18 martie, unde ar fi ajuns pe vremea lor, la 21 martie, unde ar fi fost pe vremea lui Sosigene, dar despre aşa ceva nu găsim nicio urmă în documente). De aici înainte, urma să fie considerată ca lună pascală luna plină de la 21 martie sau îndată după această zi. Dar nici Sosigene şi nici astronomii şi pascaliştii alexandrini din vremea Sinodului

I Ecumenic n-au luat vreo măsură de îndreptare a acestei lacune pe viitor. După toate aparenţele, ei au fost conştienţi de faptul că echinocţiul calendaristic (21 martie) se va depărta pe viitor de cel real (astronomic) şi, probabil, tocmai de aceea n-au legat data Paştelui de o anumită dată calendaristică, ci de un fenomen natural fix. Ei n-au spus adică: Paştele se va sărbători în prima duminică de după luna plină care urmează după data de 21 martie, ci: în prima duminică următoare lunii pline *de după echinocţiul de primăvară*.

De aceea, după 325, diferenţa dintre anul civil sau calendaristic şi cel tropic sau astronomic a crescut mereu cu trecerea timpului şi odată cu ea, echinocţiul de primăvară se depărta din ce în ce mai mult de 21 martie. Astfel după 1257 de ani, adică în anul 1582, diferenţa aceasta ajunsese să fie de 10 zile şi echinocţiul de primăvară în loc să cadă la 21 martie, cădea de fapt la 10 martie. Luna plină de la 21 martie (stil vechi) sau îndată după 21 martie era socotită drept lună pascală, deşi în realitate ea nu era pascală; în felul acesta, Paştele se sărbătorea la o dată care nu mai corespundea regulii alexandrine de pe timpul Sinodului de la Niceea, deoarece ea se depărta din ce în ce mai mult de echinocţiul real sau adevărat.

O altă eroare a tablelor pascale era în legătură cu calculul datei lunii pascale. Precum am văzut, canonul pascal alexandrin a legat data Paştelui nu numai de echinocţiul de primăvară, ci şi de o anumită fază a lunii de pe cer (luna plină pascală). Dar ciclul lunar de 19 ani (ciclul lui Meton), cu care operează canonul pascal alexandrin şi pe baza căruia au fost alcătuite toate Pascaliile pe stil vechi, nu este absolut exact, ci diferă (e mai mare sau rămâne în urmă) faţă de adevărata revenire a fazei lunare cu 1 oră şi 28 minute pe an, ceea ce face o zi în 308 ani. După fiecare grup de 308 ani, faza lunară va cădea cu o zi mai devreme faţă de grupul anterior de ani. De ex., dacă luna pascală cade într-un an la 21 martie, după 308 ani ea va cădea la 20 martie. Această mică diferenţă, ignorată sau neglijată de pascaliştii alexandrini, începând de la Sinodul din Niceea până prin sec. XVI ajunsese la patru zile; aşa că, în tablele pascale folosite pe atunci, luna plină era dată cu o eroare de patru zile în urma lunii pline reale. Părinţii Bisericii şi diferiţii alcătuitori ai acestor table, luând ca bun ciclul lunar de 19 ani, nu urmăreau pe cer mersul lunii, pentru a fixa sau a anunţa adevărata dată a lunii pascale, ci anunţau luna pascală fără ca în realitate să fie lună plină.

În felul acesta, calendarul iulian crea o nouă abatere de la regulile pascale atribuite Sinodului de la Niceea.

Aceste două neajunsuri ale calendarului iulian, adică depăşirea echinocţiului real şi proemptoza lunii, au fost observate de unii pascaliologi şi învăţaţi, atât în Răsărit cât şi în Apus, ca: Roger Bacon în Anglia (sec. XIII), Nichifor Gregoras (1324), monahul Isaac Arghiros (1371) şi Gheorghe Ghemist Pieton (sec. XV) la Bizanţ, sau cardinalul Nicolae Cusanus în Apus (sec. XV). Toţi aceştia au sesizat şi au denunţat erorile computului pascal şi ale calendarului iulian, propunând fiecare diferite măsuri de îndreptare (noi table pascale mai corecte), care au rămas însă neaplicate. Mai ales în Răsărit reforma era imposibil de făcut în acele vremuri, din pricina situaţiei grave creată Imperiului Bizantin prin ameninţarea crescândă a invaziei turceşti. Chiar şi la sinoadele apusene de la Constanţa (1415) şi Basel (1434) s-a pus în discuţie, necesitatea îndreptării calendarului, fără să se ia însă vreo măsură practică.

6. Reforma calendarului în Apus (Reforma gregoriană)

Sinodul de la Trident (1545-1563) a luat în discuţie şi problema îndreptării calendarului (1563), delegând pe episcopul Romei să se îngrijească de acest lucru şi să ia măsurile ce va crede de cuviinţă. De aceea, papa Grigorie XIII, în urma raportului astronomului italian Luigi Lilio (Aloisius Lilius) şi cu consimţământul prealabil al tuturor academiilor şi al conducerii statelor catolice, a făcut următoarea reformă, publicată în bula sa *Inter gravissima,* din 24 februarie 1582:

a) Pentru ca echinocţiul de primăvară să fie readus la 21 martie, ca pe vremea Sinodului de la Niceea, s-au suprimat 10 zile din calendarul iulian, aşa încât ziua de 5 octombrie a anului 1582 a devenit 15 octombrie;

b) Pentru ca, în viitor, să nu se mai repete eroarea, şi pentru că în 384 ani ea se ridică la trei zile, s-a hotărât să se scadă pe viitor câte trei zile la fiecare interval de 400 de ani, suprimându-se trei ani seculari bissextili consecutivi adică socotind ca ani comuni (obişnuiţi), de câte 365 zile acei ani seculari care nu se împart exact cu 400. Prin urmare, anii seculari 1700, 1800 şi

1900, care în calendarul iulian trebuiau să fie bissextili, urmau să fie ani comuni. Anii 1600 şi 2000 sunt bissextili în ambele calendare;

c) S-a făcut de asemenea îndreptarea erorii provenite din proemptoza lunii, eroare care pe vremea aceea ajunsese, precum am spus, la aproape 4 zile.

Cu toate că reprezintă o reală îmbunătăţire a sistemului calendaristic, reforma gregoriană a calendarului nu este nici ea perfectă. Calculând diferenţa de trei zile (dintre anul civil şi cel astronomic) la un grup de 400 de ani, în loc s-o considere la 384 ani, cum este exact, calendarul gregorian rămâne şi el în urmă faţă de anul tropic cu 26 secunde pe an, ceea ce se ridică la o zi în aproape 3320 ani. Deci, la fiecare 3320 ani, trebuie să se mai suprime din acest calendar câte o zi, pentru a se pune de acord cu anul tropic; şi, de fapt, Luigi Lilio prevăzuse acest mic inconvenient, iar pentru a-l preîntâmpina, propusese ca anul 4000 şi multiplii lui, care în chip normal ar trebui să fie bisecţi, să fie socotiţi ca ani comuni.

Calendarul modificat astfel de papa Grigorie XIII primi ulterior numele de *calendar gregorian* sau stil *nou,* deşi, în fond, nu este deloc vorba de un nou calendar, ci tot de cel vechi, iulian, dar îndreptat. El a fost adoptat, rând pe rând, de toate statele catolice şi protestante din Apusul Europei. Astfel, a fost introdus mai întâi în Italia, Spania şi Portugalia, la 5/15 oct. 1582, apoi în Franţa la 10/20 dec. 1582, în Danemarca şi în Ţările de Jos la 21 dec. 1582/1 ian. 1583, în statele catolice din Germania şi în cantoanele catolice din Elveţia la 1584, în Polonia la 22 dec. 1584/1 ian. 1585, în Ungaria la 22 dec. 1586/1 ian. 1587, în statele protestante din Germania la 19 febr./1 martie 1700, în Olanda şi Elveţia protestantă în cursul anilor 1700/ 1701, iar în Anglia (ţară mai conservatoare) abia la 2/13 sept. 1752, datorită stăruinţelor marelui astronom englez Bradley († 1762), care, din această pricină, era să fie omorât cu pietre de poporul fanatic. În Suedia, pentru că regele Carol IX se temea de turburări prin reducerea celor 10 zile care trebuiau suprimate din calendar, a propus ca această suprimare să se facă treptat şi pe nesimţite, de la 1696 până la 1744, dar reforma n-a putut fi realizată decât la 1 martie 1753.

Chiar parte din ortodocşii şi din eterodocşii răsăriteni trecuţi la uniaţie adoptară curând stilul nou (gregorian), după exemplul Bisericilor catolice şi protestante. Aşa au făcut, de ex., maroniţii în sec. XVII, grecii melchiţi şi sirienii ortodocşi la 1857, chaldeenii (nestorienii persani), la 1870, parte din

diocezele armene catolice, de la 1892 înainte. Restul uniţilor de rit ortodox (între care şi românii din Transilvania) au rămas la stilul vechi, ca şi ortodocşii. O încercare a guvernului austro-ungar de a introduce reforma gregoriană a calendarului la rutenii uniţi din fosta Ungarie a rămas fără succes.

Chiar unele state asiatice, necreştine, au introdus calendarul gregorian în viaţa lor civilă, în vremurile mai noi: Japonia la 1873, China la 1912 şi Turcia în 1926.

7. Atitudinea Răsăritului Ortodox faţă de reforma gregoriană a calendarului

În Răsărit a rămas mai departe în întrebuinţare tot calendarul iulian neîndreptat, care, după reforma gregoriană, a primit numele de *stil vechi.* Şi *cum* de fapt el rămase în întrebuinţarea ortodocşilor, primi şi numele de *calendar sau stil ortodox,* în contrast cu cel gregorian, întrebuinţat de catolici şi de protestanţi, care începu să fie numit mai ales *stil catolic.*

Aşadar, începând de la 1582 înainte, creştinătatea s-a împărţit în două pe tema calendarului. Cum era de aşteptat, papalitatea a început de îndată propaganda pentru răspândirea reformei calendarului realizată de ea, invitând Bisericile Ortodoxe să o accepte. O astfel de propagandă s-a dus chiar şi în Ţările româneşti. Astfel, după mărturia istoricului polon Okolski, în anul 1584, Gheorghe Movilă, mitropolitul Moldovei, răspundea papei Grigorie XIII rugându-l „să dea pace românilor să rămână cu calendarul lor de până acum". De aceea, calendarul nou a fost de la început privit cu suspiciune de către ortodocşi, ca o unealtă a propagandei catolice şi catolicizante în Răsărit. Sinodul local ţinut la Constantinopol în noiembrie 1583, sub patriarhul Ieremia II, la care a fost prezent şi patriarhul Silvestru al Alexandriei, condamnă reforma gregoriană a calendarului ca pe o inovaţie anticanonică şi inutilă, pricină de mari turburări în Biserică, şi recomandă tuturor creştinilor ortodocşi păstrarea calendarului vechi, anatematizând pe oricine ar fi primit noul stil. Acelaşi lucru l-a făcut şi un alt sinod ţinut la Constantinopol zece ani mai târziu (1593), la care au luat parte: patriarhul Ieremia al Constantinopolului, patriarhul Meletie Pigas al Alexandriei, Sofronie al Ierusalimului şi un delegat al Bisericii din Rusia. Din însărcinarea

patriarhului Silvestru al Alexandriei, învăţatul teolog Meletie Pigas (ajuns apoi patriarh al Alexandriei) scrisese chiar mai multe tratate şi scrisori în apărarea pascaliei vechi, dintre care unele au fost trimise şi ţarului Rusiei.

Aceeaşi atitudine potrivnică stilului nou o păstrează şi patriarhii următori. Astfel, patriarhul Calinic XI al Constantinopolului, de acord cu patriarhul Atanasie al Antiohiei (1686-1728), au condamnat serbarea Paştelui odată cu catolicii ca o trădare faţă de Ortodoxie şi o îndepărtare de la preceptele patristice. Patriarhul ecumenic Chiril V, în scrisoarea sa enciclică din 1756, anatematizează pe toţi cei ce au adoptat stilul nou. Acea parte dintre ortodocşi, care au fost nevoiţi să se unească formal cu Roma, puseră între alte condiţii pentru acceptarea uniaţiei, şi permisiunea de a păstra calendarul vechi; aşa au făcut, de ex., uniţii ardeleni la 1697-1700.

Ceea ce făcea pe ortodocşi să respingă de plano reforma gregoriană, cu toate că şi unii din ei recunoşteau necesitatea îndreptării calendarului, era faptul că o priveau ca pe un mijloc de propagandă catolică, folosit mai ales de papi, în favoarea pretenţiilor lor de supremaţie asupra creştinătăţii răsăritene. Acceptarea calendarului gregorian de către ortodocşi ar fi fost interpretată de către catolici şi protestanţi ca o capitulare a lor faţă de presiunile de supremaţie ale papilor.

Astfel, calendarul vechi a devenit un semn distinctiv al Ortodoxiei, iar cel nou al catolicismului, adăugându-se deci încă un punct de deosebire la cele care despărţeau până atunci creştinătatea răsăriteană de cea apuseană şi care alimentau polemica interconfesională. Precum am văzut, chestiunea îndreptării calendarului se pusese de fapt şi în Răsărit. Dacă papa Grigorie XIII ar fi făcut îndreptarea cu consultarea în prealabil şi prin înţelegere cu Bisericile Ortodoxe, îndreptarea ar fi putut fi acceptată şi în Răsărit, aşa cum sublinia chiar patriarhul Ieremia II al Constantinopolului în scrisoarea sa de răspuns către papa Grigorie XIII (text în *Acta Orientalis Ecclesiae contra Lutheri heresim,* Romae 1729. Trad. rom. în rev. „Biserica Ortodoxă Română", an. XXII, nr. 1, p. 37-38). În loc să procedeze astfel, papa – stăpânit de cunoscutele lui pretenţii de păstor suprem al întregii creştinătăţi – propune răsăritenilor să accepte reforma după ce el o decretase; deci propunerea suna ca o invitaţie spre conformarea la o măsură papală, ceea ce ortodocşii nu puteau accepta; căci o astfel de acceptare a reformei ar fi echivalat, de fapt, în acele împrejurări, cu o cedare la pretenţiile de supremaţie ale papilor.

8. Pregătiri şi încercări de îndreptare a calendarului în Răsărit

În anul 1600, între calendarul iulian şi cel gregorian era o diferenţă de zile, precum am arătat mai în urmă. După aceea, anii 1700, 1800 şi 1900 fiind bisextili în calendarul iulian şi comuni în cel gregorian, au majorat diferenţa cu încă trei zile. După anul 1900, diferenţa dintre cele două calendare ajunsese deci la 13 zile. Diferenţa aceasta dintre cele două lumi creştine era vizibilă şi stridentă mai ales în privinţa sărbătorii Paştelui: în timp ce unii prăznuiau cu bucurie Învierea, alţii se aflau în post şi întristare în Săptămâna Patimilor şi invers, ceea ce nu corespundea, desigur, intenţiilor Sinodului de la Niceea, care – precum am văzut – hotărâse ca întreaga creştinătate să prăznuiască marea sărbătoare a Paştelui în una şi aceeaşi zi.

După calendarul iulian neîndreptat, echinocţiul de primăvară rămăsese deci în urmă cu 13 zile faţă de data lui reală: în loc să cadă la 21 martie, cum era pe vremea Sinodului de la Niceea şi cum prevedeau tablele noastre pascale, el cădea în realitate la 8 martie. Astfel, deoarece echinocţiul ipotetic sau ideal (de la 21 martie al calendarului iulian) nu mai corespundea de multă vreme cu cel real (astronomic), Ortodoxia a călcat de multe ori dispoziţiile atribuite Sinodului de la Niceea, serbând Paştele nu după prima lună plină următoare echinocţiului, ci abia după a doua lună plină, ca de exemplu în 1918 (22 aprilie st. v.) şi 1921 (18 aprilie st. v.), depăşind astfel cele 35 de zile de după echinocţiul real, în limitele cărora poate varia data Paştelui (echinocţiul real p = 8 martie st. v. + 35 zile = 12 aprilie; orice dată a Paştelui posterioară acestei zile nu mai corespunde regulilor canonului alexandrin). Dar echinocţiul ipotetic sau ideal (aşa cum era calculat în Pascaliile ortodoxe) se depărta treptat de data lui reală şi odată cu el şi data Paştelui după vechea Pascalie. Astfel, păstrând mai departe calendarul iulian neîndreptat, am fi ajuns ca prin anul 9943 să se prăznuiască Paştele la 29 iunie (st. n.), iar prin anul 31070 s-ar fi prăznuit pe la 25 decembrie, deci în timp de iarnă, odată cu Naşterea Domnului (vezi rev. „Biserica Ortodoxă Română", mai 1929, p. 394).

Un puternic imbold pentru efectuarea îndreptării calendarului în Răsărit l-au dat în primul rând unii factori extrabisericeşti: raţiuni politice, nevoi

sociale şi raporturile internaţionale au determinat şi pe factorii responsabili ai Bisericilor Ortodoxe să se gândească la o îndreptare a calendarului în viaţa bisericească.

Într-adevăr, în toate ţările ortodoxe s-a creat, spre sfârşitul secolului trecut, un puternic curent de opinie publică pentru îndreptarea şi unificarea calendarului; se exprima adesea dorinţa generală ca începutul noului secol (al XX-lea) să coincidă cu unificarea celor două calendare: iulian şi gregorian, cel puţin în viaţa civilă şi politică. Iată ce scria, de exemplu, la noi, în anul 1898, învăţatul G. Erbiceanu, reproducând un studiu mai vechi al profesorului Nicolae Timoleon Vulgaris din Corciră, despre calendarul apusean şi cel răsăritean: „În ce priveşte Biserica şi creştinătatea de Răsărit, faptul (adică îndreptarea calendarului) se reduce la o chestiune de timp oportun, cum s-a considerat din timpul lui Nicefor Gregoras şi a împăratului bizantin Andronic cel Bătrân. Deci întrucât astăzi, prin înlesnirea comunicaţiei, prin vapoare, căi ferate şi telegrafe, au crescut atâta relaţiile între Apus şi Răsărit, întrucât apropiatul sfârşit al secolului prezent va adăuga încă o zi la distanţa temporală a anului vechi de cel nou (căci anul secular 1900 fiind bisect după vechiul calendar, va fi comun după cel nou), firește se naşte în minte cugetarea dacă n-a sosit momentul ca, după un studiu serios, cu consimţământul independent şi unanim al tuturor Bisericilor Ortodoxe, şi cu iniţiativa de consens a domnitorilor lumeşti, să se pună termen anomaliei pururea crescânde a calendarului vechi. Aceasta poate a se săvârşi prin comuna acceptare a creştinătăţii ortodoxe de a se face trebuitoarea îndreptare ştiinţifică a calendarului chiar şi a celui gregorian, conform necesităţilor sociale, lumeşti şi religioase. Se înţelege de la sine că îndreptarea se cade a fi conformă regulii esenţiale puse de primul Sinod ecumenic despre precizarea Sfintelor Paşti, care se cade a fi una şi aceeaşi pentru toţi creştinii de pretutindeni" (rev. „Biserica Ortodoxă Română", an. XXII, nr. 1, p. 43).

Multe alte glasuri autorizate sesizau şi afirmau răspicat nevoia îndreptării calendarului, la noi, ca de exemplu: inginerul P. Donici, arhimandritul C. Popovici, profesorul univ. N. Coculescu, senatorul P. Drăghici, I. Remer Anselm ş.a. De aceea, îndată după Primul Război Mondial, toate statele ortodoxe convingându-se de eroarea ştiinţifică a vechiului calendar şi nefiind obligate să ţină seama de motivele religioase care făceau pe conducătorii

Bisericilor respective să stea în espectativă, au adoptat stilul nou în uzul civil. Astfel, în Bulgaria, calendarul gregorian a fost introdus de guvern în anul 1918 (încercări neizbutite se făcuseră de altfel încă din 1897); în Rusia, chestiunea reformei calendarului se agita încă din 1820, când a fost ridicată de Academia imperială de Ştiinţe din Petrograd şi s-a propus din nou la 1863 de către Congresul astronomilor din Moscova; dar propuneri şi studii serioase au început să se facă mai ales din anii 1899-1900, iar introducerea stilului nou a făcut-o Guvernul Sovietic la 29 ianuarie 1918. În Serbia s-a introdus stilul nou la 14/27 ian. 1919, în România la 1/14 aprilie 1919, iar în Grecia la 16 febr./1 martie 1923.

Mai ales relaţiile internaţionale cereau în chip imperios unificarea calendarului. Legăturile politice şi economice (comerciale) ale statelor din Răsărit cu statele apusene, care întrebuinţau în corespondenţa lor stilul gregorian, impuneau în chip natural folosirea aceluiaşi calendar în viaţa şi corespondenţa comercială mai ales, atât înăuntru, cât şi în afară. De aceea, unele instituţii publice, ca Băncile, C.F.R., Poşta şi Telegraful operau la noi cu stilul nou încă dinainte de 1900, deci cu mult înainte de introducerea oficială a acestui stil în viaţa de stat.

În statele ortodoxe, s-au întrebuinţat deci o bucată de vreme două calendare diferite: unul în viaţa bisericească (cel vechi sau neîndreptat) şi altul în viaţa civilă (cel nou sau îndreptat). Situaţia aceasta dura, de altfel, de foarte multă vreme la ortodocşii din statele apusene care introduseseră calendarul gregorian în viaţa civilă. De exemplu, ortodocşii din fostul Imperiu Austro-Ungar (românii, sârbii etc.), ţineau sărbătorile după calendarul iulian, dar în viaţa civilă şi politică se conformau calendarului statului (gregorian). Dezacordul acesta dintre Biserică şi Stat, în ceea ce priveşte măsurarea timpului, aducea atât Statului, cât şi Bisericii destule prejudicii şi neplăceri; între altele se aducea Bisericii acuzaţia că ea constituie o piedică împotriva progresului ştiinţific şi social prin păstrarea fără motiv a unui sistem calendaristic care s-a dovedit atât de clar că e eronat şi care aducea destule pagube materiale economiei naţionale, prin aceea că lucrătorii ţineau două rânduri de sărbători: unele după stilul nou şi altele după cel vechi.

De aceea, chiar printre oamenii Bisericii, încă din a doua jumătate a secolului trecut, începuse să se afirme un curent din ce în ce mai puternic în

favoarea îndreptării calendarului, mai ales că pericolul propagandei catolice printr-un astfel de mijloc se micşorase mult între timp. Astfel, unii dintre patriarhii ecumenici de la sfârşitul secolului trecut – printre care Neofit VIII (1893), Antim VII (1895) şi Constantin V – au început să se preocupe în chip serios de problema calendarului. Această preocupare a devenit, de altfel, după aceea permanentă şi generală în toate Bisericile Ortodoxe. Printr-o enciclică patriarhală şi sinodală, patriarhul ecumenic Ioachim III a invitat, în anul 1902, toate Bisericile Ortodoxe Autocefale să studieze cu atenţie problema calendarului şi să găsească un mod de împăcare a cerinţelor ştiinţei şi raporturilor internaţionale cu respectarea tradiţiei consacrate privitoare la sărbătoarea Sfintelor Paşti. În răspunsurile lor oficiale din cursul anilor 1902 şi 1903, toate Bisericile Ortodoxe au recunoscut fără înconjur cusururile vechiului calendar, care trebuie îndreptat, ceea ce n-ar aduce nici un prejudiciu Ortodoxiei. Aşa, de exemplu, Biserica Ierusalimului răspundea în 1903: „Biserica Ortodoxă n-ar săvârşi nimic inconsecvent faţă de sine însăşi, dacă ar primi calendarul indicat de către ştiinţă ca cel mai exact posibil" (rev. „Bis. Ort. Rom.", oct. 1923, p. 977).

În Biserica Rusească, de asemenea, chestiunea îndreptării calendarului se agitase încă dinainte de izbucnirea Primului Război Mondial. Sinodul de atunci al Bisericii Ruseşti alcătuise chiar un proiect de îndreptare (pe baza referatului profesorului Sobolev), în care se propunea, între altele, ca diferenţa de 13 zile, cu care calendarul iulian rămăsese în urmă, să fie ştearsă nu dintr-odată, ci cu încetul, adică în decurs de mai mulţi ani, suprimându-se în fiecare an (sau după mai mulţi ani) câte o zi. Se spera astfel, că îndreptarea va trece mai nebăgată în seamă şi credincioşii vor primi deci mai uşor calendarul îndreptat, evitându-se în felul acesta eventualitatea unei schisme similare cu aceea a Rascolului, provocată de îndreptarea cărţilor liturgice de către Patriarhul Nicon în sec. XVII. Din nefericire, războiul cel mare, izbucnit în 1914, a împiedicat aplicarea acestei reforme şi a făcut, deocamdată, imposibilă înţelegerea dintre Bisericile Ortodoxe în această privinţă.

Cu toate că Statul Sovietic a introdus calendarul îndreptat în viaţa civilă la 29 ianuarie 1918, teama unui nou Rascol făcu sinodul Bisericii din toată Rusia, ţinut la Moscova în 1917-1918, să rămână la stilul vechi în viaţa religioasă şi în practica cultului, pe baza raportului profesorului D.

Lebedev, de la Academia Teologică din Moscova. Ceea ce a determinat nu numai Sinodul Bisericii Ruseşti, ci şi pe căpeteniile altor Biserici Ortodoxe să refuze adoptarea reformei gregoriene a calendarului a fost mai întâi faptul că, aşa precum am precizat, această reformă e departe de a fi perfectă; al doilea fapt era că stilul nou era privit încă drept o expresie sau ca un instrument de propagandă subversivă a catolicismului agresiv; de aceea, orice tendinţă de reformă sau îndreptare a calendarului era privită ca o încercare disimulată de propagandă pro-catolică sau ca o orientare a Ortodoxiei spre Catolicism. La acestea se adăuga şi faptul că, după Pascalia calendarului gregorian, Paştele căzuse de mai multe ori fie în aceeaşi zi cu al evreilor, fie chiar înaintea acestuia, lucru care părea o încălcare a hotărârii canonului 1 al Sinodului de la Antiohia.

Tot pentru aceleaşi motive s-a pronunţat împotriva reformei calendarului şi delegaţia oficială a Patriarhiei Ecumenice la Conferinţa ţinută în 1920 la Lambeth-Londra, delegaţie formată din Mitropolitul Dorotei, locţiitor al Scaunului patriarhal, Mitropolitul Filaret de Dimotici, arhimandriţii Pogonis şi Kallinic şi profesorul Pantelimon Comninos de la Şcoala teologică din Halkis (vezi raportul delegaţiei, publicat în rev. Νέος Ποιμήν, sept. 1921 şi în englezeşte în rev. *The Christian East*, II, 1, martie 1921, p. 2-19).

Totuşi, după Primul Război Mondial, curentul favorabil îndreptării calendarului se intensifică din în ce mai mult în Bisericile Ortodoxe. Astfel, sub tutela Patriarhiei de Constantinopol au apărut, în primii ani de după război, unele lucrări despre nevoia îndreptării calendarului, scrise de personalităţi marcante din cuprinsul Patriarhiei, ca: Arhimandritul Pangratie Vatopedul (Ἑλληνικὸν Ημερολόγιον, C-pol, 1918), Mitropolitul Antim al Viziei (Τὸ ἡμερολογιαχὸν ζήτημα, C-pol, 1922), Profesorul V. Antoniadis (Αἱ μεταρρύθμισεις, C-pol 1922).

În Serbia activau pentru reforma calendarului profesorii Milan Nedelcovici şi Maxim Trpcovici; cel din urmă publicase, de altfel, şi un sistem propriu de îndreptare a calendarului iulian.

La 20 mai 1919, sinodul Bisericii Greceşti declara: „Schimbarea calendarului iulian, întrucât nu e împiedecată de motive dogmatice şi canonice, poate să se facă după o înţelegere cu toate celelalte Biserici Ortodoxe Autocefale şi, mai ales, cu Patriarhia Ecumenică din Constantinopol, căreia ar

trebui să i se încredinţeze iniţiativa oricărei intervenţii în această privinţă, cu condiţia să nu se recurgă la calendarul gregorian, ci să se întocmească *un* nou calendar ştiinţificeşte mai exact şi lipsit de celelalte defecte ale celor două calendare în vigoare..." (vezi *Marea enciclopedie* greacă, t. XII, p. 274, şi rev. „Bis. Ort. Rom.", oct. 1923, p. 975-876).

Tot în 1919, Bisericile din Rusia, Serbia şi România s-au adresat Patriarhiei Ecumenice, cerând – în urma noilor situaţii politice şi sociale de după război – să se dea fiecărei Biserici Ortodoxe Autocefale libertatea de a primi, dacă crede de cuviinţă, stilul nou, în parte sau integral; sinodul Patriarhiei Ecumenice a încredinţat atunci studierea acestei chestiuni unei comisii formate din şapte membri, care n-a ajuns însă la un punct de vedere comun.

Teoretic, deci, mai toate Bisericile Ortodoxe Autocefale recunoscuseră, prin glasurile lor autorizate, încă de la începutul secolului nostru, nevoia unei îndreptări a calendarului iulian şi punerea lui de acord cu realităţile astronomice. Trebuia găsită însă formula ştiinţifică cea mai potrivită, care în nici un caz, nu putea fi aceea de la baza reformei gregoriene a calendarului. Totodată trebuia căutat momentul cel mai favorabil pentru aceasta. Spiritele trebuiau pregătite, pentru a se preîntâmpina eventuale neînţelegeri, opoziţii şi răstălmăciri din partea celor interesaţi să facă Bisericilor greutăţi din această reformă.

De altfel, după Primul Război Mondial, chestiunea reformei calendarului se punea pe plan internaţional. Mai ales pentru motive economice şi financiare, în Apus începuse mai de mult o puternică mişcare pentru o reformă fundamentală (structurală) chiar a calendarului gregorian: se propuneau diferite sisteme de a se crea un calendar nou, unic, mai simplu, mai comod şi mai uşor de întrebuinţat, care *să fie folosit – cel puţin în viaţa civilă* – în toate ţările şi la toate popoarele. Prin anii 1923-1924, Comisia consultativă şi tehnică a Comunicaţiilor şi a Tranzitului de pe lângă fosta Societate a Naţiunilor a examinat şi chestiunea reformei calendarului; în urma unei anchete făcute de acord cu reprezentanţi ai Vaticanului, ai Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol şi ai Arhiepiscopului de Canterbury, Comisiunea a constatat că „din punct de vedere strict dogmatic, reforma calendarului – atât pentru ea însăşi, cât şi pentru fixitatea datei Paştelui – nu se izbeşte de dificultăţi care să fie socotite insurmontabile". Această rezoluţie

a fost adusă la cunoştinţa tuturor guvernelor şi autorităţilor religioase interesate, cu rugămintea de a face propuneri şi a-şi spune părerile în legătură cu această chestiune.

Îndreptarea calendarului era deci, pe de o parte, cerută imperios nu numai de raţiuni ştiinţifice, ci şi de nevoi sociale (politice şi economice), iar pe de alta, niciun impediment de ordin religios (dogmatic sau canonic) nu stătea împotriva realizării ei, ba dimpotrivă. Nevoia aceasta era şi mai adânc simţită mai ales de ortodocşii trăitori în statele cu popoare aparţinând mai multor confesiuni, ca Iugoslavia, Polonia, Finlanda ş.a., unde se întrebuinţau în practica cultului două calendare şi unde nevoia apropierii între creştinii de diferite confesiuni făcea necesară uniformizarea calendarului. De exemplu, ortodocşii din Finlanda ceruseră şi obţinuseră, încă din 1917, de la sinodul Bisericii Ruseşti, de care depindeau bisericeşte, permisiunea de a-şi ţine sărbătorile după stilul nou (calendarul gregorian).

9. Hotărârile Congresului Interortodox de la Constantinopol (1923) privitoare la îndreptarea calendarului

Pentru a satisface aceste nevoi şi pentru a readuce vechiul calendar iulian în concordanţă cu realităţile astronomice, cu regulile canonului pascal alexandrin şi totodată cu calendarul civil adoptat în viaţa de stat, Congresul interortodox convocat din iniţiativa Patriarhului ecumenic Meletie IV şi ţinut la Constantinopol în luna mai 1923, la care au luat parte reprezentanţi ai mai multor Biserici Ortodoxe Autocefale (Patriarhia Ecumenică din Constantinopol, Biserica din Grecia, Biserica din Cipru, Biserica Serbiei şi Biserica Română), s-a ocupat între alte probleme şi de aceea a calendarului. Acest Congres n-a adoptat însă reforma gregoriană, cum se spune uneori în chip simplist de către adversarii calendarului îndreptat, ci a recomandat tuturor Bisericilor Ortodoxe îndreptarea vechiului calendar printr-o metodă nouă, mult mai bună decât cea gregoriană.

a) Mai întâi, Congresul a hotărât ca data echinocţiului de primăvară să fie readusă de la 8 martie la 21 martie, suprimându-se diferenţa de 13 zile, cu care calendarul iulian se afla în întârziere faţă de realităţile astronomice

şi înlăturându-se astfel eroarea datorită căreia serbarea Paştelui se îndepărta din ce în ce mai mult de vremea ce i-a fost orânduită prin tradiţie. Pentru aceasta, ziua de 1 oct. 1923 urma să fie socotită ca 14 octombrie 1923.

b) Vor fi, ca şi până acum, două feluri de ani: unii obişnuiţi (ordinari sau comuni), compuşi din 365 zile, şi ani bisecţi, de câte 366 zile (şi anume aceia a căror cifră se poate împărţi exact cu patru, ca şi mai înainte).

c) Excepţie fac anii seculari, pentru care intră în vigoare următoarea regulă: Pentru ca în viitor să se evite întârzierea anului calendaristic faţă de cel tropic, dintre anii seculari (adică aceia a căror cifră se termină cu două zero-uri) vor fi bisecţi numai aceia a căror cifră împărţită cu 9 va da un rest de 2 sau 6, iar ceilalţi ani seculari vor rămâne ani comuni (de 365 zile). Conform acestei formule, dintre cei 9 ani seculari consecutivi dintre 2000-2800 (adică 2000, 2100, 2200 etc.) numai doi sunt bisecţi – şi anume 2000 şi 2400 –, pe când în calendarul gregorian numai din 8 ani seculari/consecutivi, doi sunt bisecţi, iar şase comuni. Astfel, pe când anul 2800 în calendarul gregorian e bisect, în cel îndreptat la Constantinopol rămâne an comun. Prin urmare, după calendarul îndreptat la Constantinopol, anul calendaristic este mai lung decât cel ceresc în medie numai cu 2,02 secunde şi deci abia la 42.772 ani vom avea o nouă diferenţă de o zi, pe când după calendarul gregorian, „diferenţa între anul astronomic şi cel calendaristic este mult mai mare (26,02 secunde) şi deci diferenţa de o zi se va ivi mult mai curând, şi anume după fiecare patru mii de ani. Calendarul astfel îndreptat la Constantinopol, fiind mult mai apropiat de realitatea anului ceresc, este superior calendarului gregorian din punct de vedere ştiinţific. Totuşi, deosebirea dintre aceste două calendare se va remarca abia începând din anul 2800, care la noi va fi an comun, pe când în calendarul gregorian va fi an bisect: când la noi va fi 1 martie 2800, la apuseni va fi 29 februarie 2800.

d) În ceea ce priveşte diviziunea anului în luni, ea rămâne neschimbată, ca în calendarul iulian. Toate lunile anului vor păstra acelaşi număr de zile ca şi până acum. În anii bisecţi, luna februarie va avea tot 29 zile, ca şi mai înainte.

e) Sărbătorile cu dată fixă nu-şi vor schimba datele de până acum, iar cele schimbătoare se vor orândui potrivit Paştelui. Iar cât priveşte data Paştelui, se vor păstra neştirbite regulile canonice de până aici, adică: Paştele va fi

serbat în duminica de după cea dintâi lună plină care urmează echinocţiului de primăvară.

f) Conferinţa interortodoxă de la Constantinopol a rectificat nu numai eroarea calendarului iulian faţă de echinocţiul de primăvară, ci şi pe cea în legătură cu proemptoza lunii. După calendarele existente în uz, bazate pe sistemul ciclului lunar de 19 ani, calculul lunii pline era în întârziere cu 5 zile faţă de realitatea astronomică până la data Conferinţei de la Constantinopol; de aceea, Conferinţa a hotărât ca determinarea lunii pascale din fiecare an să se facă de aici înainte nu pe baza vechilor table pascale greşite, ci numai pe baza calculelor astronomice, ţinându-se strict seama de progresele ştiinţei în acest domeniu. Pentru aceasta, Patriarhia Ecumenică şi-a luat angajamentul să facă apel la observatoarele astronomice sau la Secţiunile de mecanică cerească ale Universităţilor din Atena, Belgrad, Bucureşti şi Leningrad, pentru a afla data lunii pascale cu ajutorul calculelor astronomice şi a întocmi tabele cu Pascalia pe o durată mai lungă, pe care să le comunice tuturor Bisericilor Ortodoxe. Iar pentru a se înlătura diferenţele de meridian (întrucât luna plină nu apare în acelaşi moment pentru toate regiunile pământului), s-a hotărât că, pe viitor, pentru fixarea datei lunii pascale, se va lua ca normativ momentul când aceasta se arată deasupra Sfântului Mormânt al Domnului din Ierusalim, în care a avut loc Învierea (deci pe baza timpului meridianului care trece prin Biserica Sfântului Mormânt).

10. Aplicarea hotărârilor Congresului Interortodox de la Constantinopol

Din nefericire, hotărârile sau mai degrabă recomandările Congresului Interortodox de la Constantinopol nu aveau putere obligatorie, ca acelea ale unui sinod ecumenic sau măcar panortodox, pentru că acest Congres nu reprezenta, de fapt, toate Bisericile Ortodoxe Autocefale: n-a fost reprezentată Biserica Bulgară, apoi Patriarhiile Ierusalimului, Antiohiei şi Alexandriei trimiseseră numai telegrame de adeziune la lucrările Congresului, iar cei doi arhierei ruşi prezenţi la Conferinţă (Arhiepiscopii Atanasie şi Alexandru) nu reprezentau, de fapt, Biserica Rusă, căci ei erau din diaspora. De aceea, hotărârile Congresului au rămas să fie aplicate de fiecare Biserică Ortodoxă

în parte, la momentul oportun, adică atunci când împrejurările vor fi favorabile aplicării îndreptărilor admise.

Astfel, *în Biserica Ortodoxă Română,* calendarul îndreptat conform regulilor stabilite la Constantinopol, a fost pus în practică la 1 oct. 1924, în urma hotărârii Sfântului Sinod din şedinţa sa de la 31 oct./13 noiembrie 1923. Ziua de 1 oct. 1924 după stilul vechi a devenit astfel 14 oct. în calendarul îndreptat. Din acel moment, înceta deci şi dezacordul dintre calendarul civil şi cel bisericesc, care exista la noi în ţară din 1919. Cu acel prilej, Sf. Sinod al Bisericii noastre a publicat o scrisoare enciclică adresată întregului cler şi popor ortodox din România, în care rezuma regulile fixate la Constantinopol în următoarele puncte:

a) Cu privire la data serbării Paştelui, se vor menţine regulile canonului pascal alexandrin (atribuite Sinodului I Ecumenic), adică Paştele se va serba în fiecare an în prima duminică după lună plină care urmează după echinocţiul de primăvară, iar în cazul că această duminică ar coincide cu luna plină sau cu Pasha evreiască, serbarea Paştelui se va amâna pe duminica următoare;

b) Sărbătorile fixe şi zilele fixe din cursul săptămânii, numărul lunilor şi al zilelor din săptămână rămân neschimbate, ca şi mai înainte;

c) Aşezarea glasurilor Octoihului, a svetilnelor şi voscresnelor cu Evangheliile duminicale ale Învierii de la Utrenie, a Apostolelor şi Evangheliilor de la Liturghie, rămân, ca şi mai înainte, în legătură cu sărbătoarea Paştelui;

d) Ca măsură tipiconală de tranziţie, Sf. Sinod a mai dispus ca Sfinţii din cele 13 zile ale lunii octombrie sărite în anul 1924, să se serbeze în mănăstiri în tot atâtea zile consecutive ce urmează după 14 oct., iar în bisericile parohiale să fie pomeniţi toţi în ziua de 14 oct. a acelui an.

Prin aceste corectări aduse vechiului calendar iulian, s-a dat astfel Bisericii noastre posibilitatea de a se pune de acord cu calendarul întrebuinţat mai dinainte în viaţa civilă şi totodată cu mersul regulat al celor doi aştri luminători ai cerului: soarele şi luna. Precum se vede, această corectare a calendarului nu implică niciun fel de schimbare a credinţei, cum pretind unii din adversarii stilului nou. Calendarul nostru nu este *schimbat,* ci numai *îndreptat,* adică pus de acord cu datele exacte ale realităţilor astronomice şi lasă neatinse toate rânduielile de viaţă şi de cult statornicite de Tradiţie. Căci, aşa cum a reieşit din cele spuse la început, calendarul este în definitiv

un ceasornic de măsurare a timpului şi, ca orice ceasornic, trebuie ţinut în pas cu vremea sau îndreptat la nevoie, adică dându-l în urmă, dacă o ia înainte, sau – dimpotrivă – dându-l înainte, dacă rămâne în urmă.

Din nefericire, unificarea calendarului nu s-a produs în toată lumea creştină nici după Conferinţa interortodoxă de la Constantinopol din mai 1923, căci calendarul îndreptat, propus de această Conferinţă, n-a fost adoptat decât de o parte din Bisericile Ortodoxe. Astfel, în afară de Biserica Ortodoxă Română, au mai adoptat până acum acest calendar următoarele Biserici:

a) Biserica Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol (10/23 martie 1924);

b) Bisericile din Grecia şi Albania (10/23 martie 1924);

c) Arhiepiscopia Ciprului (10/23 martie 1924);

d) Biserica Ortodoxă din Polonia (24 iunie 1924);

e) Patriarhia Antiohiei;

f) Biserica Alexandriei (1 oct. 1928);

g) Mânăstirea Vatoped din Sf. Munte;

h) Mitropolia Ortodoxă din Cehoslovacia (autocefală de la 8 decembrie 1951).

Au mai rămas până acum la stilul vechi (calendarul iulian neîndreptat), numai:

a) Patriarhia Ierusalimului (de teama complicaţiilor pe care le-ar produce adoptarea calendarului nou slujitorilor şi închinătorilor Sfântului Mormânt, care aparţin tuturor naţionalităţilor şi confesiunilor creştine);

b) Bisericile Ortodoxe din Rusia, Bulgaria şi Serbia;

c) Mânăstirile din Muntele Sinai şi din Muntele Athos (afară de Vatoped).

Parte din aceste Biserici (ca de exemplu cea a Bulgariei) n-au adoptat îndreptarea calendarului pentru motivul că n-au fost reprezentate la Conferinţa interortodoxă de la Constantinopol, iar altele (ca de exemplu cea a Serbiei) din pricina opoziţiei pe care o manifestă de obicei credincioşii nepreveniţi şi neinstruiţi, ori de câte ori e vorba de vreo îndreptare sau vreo schimbare în materie de deprinderi şi de rituri religioase. Aşa, de exemplu, în Biserica Rusă, deşi ea n-a fost reprezentată la menţionata Conferinţă, s-au făcut totuşi vreo două încercări pentru introducerea calendarului nou: cei dintâi, partizanii Bisericii „vii" au adoptat stilul nou, pe care apoi l-au părăsit; introducerea calendarului îndreptat a fost apoi propusă oficial în

septembrie 1923, printr-o ordonanţă patriarhală a Patriarhului Tihon (ziua de 30 sept. 1923 trebuia să fie urmată de 14 oct.), dar a trebuit să se renunţe din pricina opoziţiei credincioşilor şi din teama ivirii unui nou „Rascol". Pentru aceleaşi motive, sinoadele episcopilor ruşi din diaspora, ţinute în anii 1923, 1924 şi 1925 au luat, de asemenea, atitudine defavorabilă stilului nou.

Dacă atitudinea unor Biserici autocefale ca aceea a Rusiei şi cea a Bulgariei e în parte justificată prin faptul că ele n-au luat parte la Conferinţa interortodoxă de la Constantinopol, la ale cărei hotărâri nu se simt obligate, mai paradoxală pare atitudinea Bisericii Sârbeşti, care nu numai că a fost reprezentată la sus-numita Conferinţă, dar – ceva mai mult – a avut onoarea ca proiectul de îndreptare a calendarului prezentat de delegaţii ei, profesorii Trpcovici şi Milancovici, să fie luat ca normativ pentru hotărârile formulate de Conferinţă în această problemă. În Biserica din Serbia îndreptarea calendarului urma să se introducă la 1 oct. 1924 (odată cu noi), dar sinodul n-a admis-o, de teama opoziţiei credincioşilor.

De altfel, chiar în Bisericile în care s-a adoptat îndreptarea, ea nu s-a putut realiza decât cu oarecare greutate *şi cu* unele turburări pricinuite de unii credincioşi ignoranţi şi fanatici, care au denunţat îndreptarea calendarului ca pe o încercare de schimbare a credinţei strămoşeşti şi de aducere în albia catolicismului. Pentru unii ca aceştia, adoptarea stilului nou însemna o asimilare sau o unire forţată şi mascată cu papistaşii, care întrebuinţau mai dinainte acest stil, cu toate că, precum am precizat, calendarul îndreptat prin hotărârile Conferinţei interortodoxe de la Constantinopol nu e tot una cu reforma gregoriană a calendarului. Aşa s-a născut, de exemplu, la noi, curentul de opoziţie al aşa-numiţilor *stilişti* sau *calendarişti,* adică partizani ai stilului vechi, care au rămas la calendarul iulian neîndreptat şi care au provocat unele dezordini mai ales în Moldova; ei au fost încurajaţi atât de propaganda internă inconştientă a unor politicieni veroşi, care voiau să-şi asigure astfel o clientelă politică în alegeri, cât şi de cea externă, a călugărilor veniţi din Athos sau din alte părţi. Ba uneori chiar oameni luminaţi şi de bună-credinţă pretindeau că „reforma" calendarului ar fi pricinuit o perturbare serioasă în viaţa religioasă a satelor noastre (aşa de exemplu Prof. V. Băncilă, *Reforma calendarului,* în rev. „Ideea Europeană", an. 1924, nr. 159, 160 şi 161 şi an. 1925, nr. 165).

11. Aplicarea parţială a îndreptării calendarului: stil nou şi pascalie veche

Pentru motivele de mai sus, chiar în Bisericile Ortodoxe care au adoptat îndreptarea calendarului după recomandările Conferinţei de la Constantinopol, această îndreptare nu s-a putut face decât parţial, deoarece în ceea ce priveşte serbarea Paştelui, care reprezintă de fapt elementul principal de esenţă religioasă în materie de calendar, s-a păstrat în vigoare Pascalia pe stil vechi, ca o concesie făcută fraţilor de credinţă din Bisericile surori rămase la stilul vechi, pentru a se păstra astfel unitatea cu restul Ortodoxiei în ceea ce priveşte data serbării Paştelui.

Astfel, în 1924, când stilul nou a fost introdus în cuprinsul Patriarhiei Ecumenice, Patriarhul Grigorie, succesorul lui Meletie, dispuse, ca măsură provizorie, ca până la un viitor sinod ecumenic sau măcar panortodox, Paştele şi sărbătorile care depind de el să se serbeze după vechea Pascalie. Bisericile Ortodoxe care au adoptat calendarul îndreptat, între care şi Biserica noastră, reprezintă deci, din punct de vedere al calendarului, o stare intermediară între creştinătatea apuseană (care a aplicat integral calendarul nou după reforma gregoriană) de o parte şi cea răsăriteană, rămasă la stilul vechi. Noi ţinem adică sărbătorile cu dată fixă după calendarul nou, pe când Paştele şi toate sărbătorile legate de el le serbăm după calendarul vechi (la noi începând din anul 1927 înainte). Aşa, de exemplu, pe când Naşterea Domnului (25 decembrie) o serbăm în aceeaşi zi cu apusenii, Paştele îl serbăm odată cu credincioşii ortodocşi din Rusia, Bulgaria, Serbia şi din toate celelalte Biserici rămase la stilul vechi. Aşa se face, de exemplu, că Biserica Ortodoxă Română a serbat Paştele în anul 1926 la 4 aprilie stil nou, conform calendarului îndreptat (odată cu apusenii), dar în anii 1927, 1928 şi următorii l-a serbat odată cu ruşii, bulgarii şi toate celelalte popoare ortodoxe, după vechea Pascalie, adică la 24 aprilie (1927), 15 aprilie (1928) şi aşa mai departe (corespunzător datelor de 11 aprilie şi 2 aprilie după stilul vechi).

Aşadar, hotărârile Conferinţei de la Constantinopol nu sunt, de fapt, aplicate decât pe jumătate, chiar acolo unde ele au fost adoptate. Trebuie să recunoaştem că aplicarea acestui procedeu nu e lipsită de unele grave neajunsuri. Astfel, în anii când Paştele cade mai aproape de 25 aprilie după

stilul vechi, serbarea lui după stilul nou are loc dincolo de termenul *ad quem* (limita extremă) de 25 aprilie, stabilit de canonul pascal alexandrin, adică după a doua lună plină următoare echinocţiului de primăvară. Aşa de exemplu, în anul 1945, noi am serbat Paştele la 6 mai (corespunzător datei de 23 aprilie după stilul vechi), în loc de 1 aprilie (cum trebuie după calendarul îndreptat), iar în 1948, la 2 mai (corespunzător datei de 19 aprilie st. v.) în loc de 28 martie; în anul 1956 vom serba din nou la 6 mai, iar în 1983 la 8 mai (25 apr. st. v.), dacă – bineînţeles – va dura până atunci situaţia de azi (vezi o tabelă comparativă a Pascaliei de la 1948 la 1972 pe stil vechi şi nou, în *Calendarul Bisericesc Ortodox al Patriarhiei din Moscova* pe anul 1948, p. 48, şi alta pentru toată perioada indictionului 15, adică anii 1941-2472, numai pe stil vechi, în *Actele Conferinţei bisericeşti interortodoxe de la Moscova, 1948*, t. I, p. 401-416).

Consecinţa practică a acestei serbări târzii a Paştelui este ivirea unor anomalii tipiconale, adică a unor coincidenţe anormale între sărbătorile cu dată fixă şi cele cu dată schimbătoare, coincidenţe neprevăzute de Tipicul bisericesc. Astfel, în anul 1945, când Paştele a fost serbat la 6 mai (deci cu 11 zile dincolo de termenul ad quem tradiţional), sărbătoarea Bunei Vestiri a căzut exact în duminica I-a a Postului Mare (Duminica Ortodoxiei). O astfel de coincidenţă nu e posibilă în chip normal şi de aceea nu încape în prevederile Tipicului sau ale Capetelor lui Marco de la sfârşitul Triodului, după care Buna Vestire variază numai în intervalul dintre joia săptămânii a treia a Postului Mare şi miercurea Săptămânii Luminate. Totodată, postul "Sâmpietrului a fost desfiinţat, deoarece sărbătoarea Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel (29 iunie) a căzut în vinerea săptămânii de după Rusalii, deci înainte de Duminica I-a după Rusalii (Duminica Tuturor Sfinţilor), în seara căreia trebuia să se lase sec. Ca să umple această lipsă, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a instituit atunci un post scurt, în cele trei zile dintre Sf. Treime şi Sâmpietru, adică marţi, miercuri şi joi după Rusalii.

Pentru a preîntâmpina astfel de anomalii în anul 1929, când Paştele cădea pe stil vechi la 22 aprilie, deci pe stil nou la 5 mai, Sf. Sinod al Bisericii noastre a făcut o excepţie de la regulă şi, în şedinţele sale de la 12-13 iunie 1928, a hotărât ca Paştele să fie serbat în 1929 la 31 martie, data exactă a Paştelui după Pascalia nouă, a calendarului îndreptat (luna pascală la 25

martie). Pentru că astfel Paştele nostru a corespuns în acel an cu cel al apusenilor, măsura Sfântului Sinod a produs, din nefericire, destulă agitaţie şi discuţie, mai ales pentru că Paştele evreilor a căzut în acel an după data de 31 martie. De aceea, exemplul Bisericii Române n-a mai fost urmat de nicio altă Biserică Ortodoxă din cele care au adoptat calendarul îndreptat; cu toate că, atât Patriarhia Ecumenică din Constantinopol, cât şi Sinodul Bisericii din Grecia au recunoscut eroarea Pascaliei stilului vechi şi justificarea datei de 31 martie ca zi de sărbătoare a Paştelui din acel an, totuşi toate celelalte Biserici Ortodoxe, în afară de cea română, au prăznuit Paştele la 5 mai, adică după Pascalia veche. Precum a răspuns printr-o scrisoare Sinodul Bisericii din Grecia, aplicarea Pascaliei îndreptate, corespunzător stilului nou, este de competenţa unui nou sinod sau congres panortodox. În aşteptarea unui astfel de congres, însăşi Biserica Ortodoxă Română a rămas şi ea, după 1929, la Pascalia pe stil vechi, transpusă în calendarul îndreptat, pentru a evita ca chestiunea datei Paştelui să devină un motiv de agitaţie politică sau de polemică şi învrăjbire între credincioşii Bisericii noastre.

Mai rare sunt cazurile fericite când data Paştelui după Pascalia corectă, corespunzătoare calendarului îndreptat, coincide cu Paştele după Pascalia veche. Aşa s-a întâmplat, de exemplu, în anul 1954, când am serbat Paştele la 25 aprilie (corespunzător datei de 12 aprilie st. v.), sau anul 1953, când am serbat Paştele la 3 aprilie (coresp. datei de 23 martie st. v.).

12. Problema calendarului în dezbaterile Conferinţei Bisericeşti Interortodoxe de la Moscova, 1948

Rezolvată deci numai pe jumătate, prin aplicarea parţială a hotărârilor Conferinţei de la Constantinopol 1923, problema calendarului bisericesc a rămas să figureze mai departe printre chestiunile de interes general pentru toată Ortodoxia, care urmau să fie discutate şi rezolvate la viitoarele conferinţe sau sinoade panortodoxe, la a căror competenţă a fost lăsată soluţionarea unor astfel de probleme.

Astfel, la *prosinodul panortodox de la mânăstirea Vatoped* (Sf. Munte), ţinut între 8-23 iunie 1930, la care au participat delegaţi ai tuturor Bisericilor Ortodoxe afară de cea din Rusia, s-au stabilit problemele cele mai

urgente care îşi aşteaptă rezolvarea şi care trebuiau să figureze pe ordinea de zi a unui eventual sinod panortodox ce urma să se ţină în viitor. Între aceste probleme, era şi studierea chestiunii calendarului sub unghiul hotărârilor atribuite Sinodului I Ecumenic, privitoare la Pascalie şi aflarea mijlocului de a restabili un acord între toate Bisericile Ortodoxe în această privinţă.

Problema calendarului a figurat şi pe ordinea de zi a *Primului Congres de Teologie Ortodoxă,* ţinut la Atena între 29 noiembrie-6 decembrie 1936. Dar nici caracterul Congresului şi nici referatul, prea sumar şi incomplet, prezentat cu această ocazie, de profesorul român Pr. V. Gheorghiu, n-au fost de natură să aducă vreo contribuţie cât de modestă la rezolvarea ei. (Vezi *Procès-Verbaux du Premier Congrès de Théologie orthodoxe à Athènes,* publiés par les soins du Président Prof. H. S. Alivizatos, Athènes 1939, p. 300-308).

Printre alte chestiuni de interes general pentru toate Bisericile Ortodoxe, dezbătute la *Conferinţa Bisericilor Autocefale Ortodoxe de la Moscova din iulie 1948,* întrunită cu prilejul aniversării a 500 ani de autocefalie ai Bisericii Ortodoxe Ruse, s-a discutat şi problema unificării calendarului. Aceasta a fost, din nefericire, singura problemă controversată, asupra căreia reprezentanţii diferitelor Biserici n-au putut realiza acolo un acord perfect, deoarece fiecare din cele două mari fracţiuni ale Ortodoxiei – adică atât partizanii stilului vechi, cât şi cei ai calendarului îndreptat – s-au menţinut ferm pe poziţiile lor.

Referatele asupra problemei calendarului au fost prezentate în şedinţa plenară a Conferinţei din 10 iulie 1948, prezidată de P.F. Patriarh Justinian al Bisericii Ortodoxe Române. La această şedinţă s-au prezentat trei referate, în ordinea următoare:

a) Referatul profesorului adjunct A. Gheorghevsky de la Academia Teologică din Moscova, din partea Bisericii Ruse, cu titlul: *Despre calendarul Bisericii,* în care se susţine rămânerea la stilul vechi, din pricina turburărilor ce s-ar putea ivi în conştiinţa religioasă a credincioşilor, în cazul modificării calendarului;

b) Referatul arhimandritului Metodie, din partea Bisericii Bulgare, cu titlul: *Despre calendarul Bisericii,* susţinând acelaşi punct de vedere ca şi precedentul;

c) Referatul Pr. Prof. P. Vintilescu, din partea Bisericii Ortodoxe Române, care justifică introducerea calendarului îndreptat şi exprimă deziderатul ca acest calendar să fie introdus şi aplicat integral în toate Bisericile Ortodoxe, iar nu ca până acum, numai pentru sărbătorile cu dată fixă şi numai în unele Biserici;

d) În plus, în şedinţa din 14 iulie 1948, destinată discuţiilor la problema calendarului, a mai citit un referat suplimentar Arhiepiscopul Serafin Sobolev (al parohiilor ruse din Bulgaria), cu titlul *Stilul nou şi stilul vechi, zise gregorian şi iulian,* în care I.P.S. referent nu aduce nimic nou faţă de referatele similare anterioare, ci se mărgineşte să susţină stilul vechi, încercând să demonstreze că atât reforma gregoriană, cât şi calendarul îndreptat la Conferinţa bisericească din Constantinopol nu sunt cu nimic mai bune faţă de stilul vechi, neîndreptat.

În general, susţinătorii stilului vechi recunosc imperfecţiunea acestui stil, dar referatele lor n-au adus nicio contribuţie nouă şi personală la rezolvarea problemei calendarului, ci s-au mărginit să justifice pur şi simplu poziţia actuală a Bisericilor respective, invocând şi reproducând pentru aceasta argumentele unor cunoscuţi cărturari, teologi şi profesori ruşi mai vechi, ca: prof. V. Bolotov, Mitropolitul Antonie Vadkovsky, prof. N. Glubokovsky, prof. D. Golubinsky, I. Sokolov, prof. pr. D. Lebedev, E.B. Predteţensky ş.a., care toţi au vorbit „pro domo", susţinând stilul vechi, atunci când fostul Imperiu Ţarist voia să introducă stilul nou în viaţa civilă (1899-1900 şi urm.). Spicuim din referatele menţionate motivele de căpetenie pentru care susţinătorii stilului vechi nu acceptă deocamdată îndreptarea calendarului:

a) Orice schimbare în materie de calendar – fie bună, fie rea – provoacă perturbări în conştiinţa religioasă a credincioşilor şi duce la agitaţii, opoziţii, schisme, rascol etc.;

b) Din punct de vedere confesional, calendarul iulian reprezintă „un steag sub faldurile căruia se strâng şi prin care se recunosc fiii drept-credincioşi ai Ortodoxiei, în lupta lor împotriva tendinţelor acaparatoare ale protestanţilor şi ale catolicilor", pe când stilul nou ar fi o „emanaţie a catolicismului" şi a fost condamnat ca atare de către patriarhii ecumenici şi sinoadele ortodoxe începând din sec. XVI înainte.

c) Din punct de vedere ştiinţific, atât calendarul gregorian, cât şi cel îndreptat prin hotărârile Conferinţei de la Constantinopol din 1923 nu sunt mai bune decât cel iulian, căci, de fapt, orice calendar este convenţional; echinocţiul real (astronomic) nu are prea mare importanţă ca punct de reper pentru fixarea datei Paştelui, ci din acest punct de vedere este mai important momentul coacerii spicelor în Palestina, moment care corespundea cu Paştele iudaic (comp. Exod XIII, 4 şi Lev. XXIII, 10), în urma căruia trebuie sărbătorit Paştele creştin. Deci nu atât astronomia cât meteorologia ar putea să furnizeze indicaţii pentru data biblică a serbării Paştelui. Şi chiar dacă echinocţiul real se deplasează treptat spre luna februarie, această deplasare se face aşa de încet, încât n-avem niciun motiv să ne tulburăm şi să ne grăbim cu reforme premature ale calendarului!

d) O modificare a calendarului în vigoare (iulian) este de competenţa exclusivă a unui sinod panortodox;

e) Calendarul nou trebuie respins şi pentru faptul că, după stilul nou, Paştele creştin a coincis de atâtea ori cu cel iudaic, călcându-se astfel dispoziţiile canonului 7 apostolic, ale canonului 1 Antiohia ş.a., pe când după Pascalia pe stil vechi nu se întâmplă niciodată aceasta;

f) Calendarul mixt (stil nou, dar cu Pascalia veche), de care se servesc astăzi Bisericile care au adoptat hotărârile Conferinţei de la Constantinopol, trebuie respins pentru că el provoacă haos în tipicul tradiţional al sărbătorilor mobile.

O atitudine mai conciliantă şi mai favorabilă îndreptării calendarului au avut reprezentanţii Bisericilor Ruse din diaspora, ca de exemplu Mitropolitul Serafim al Exarhatului rusesc pentru Europa Occidentală. Dacă o parte, cel puţin, din delegaţii Bisericilor rămase la vechiul calendar au făcut reprezentanţilor celorlalte Biserici unele concesii în ceea ce priveşte păstrarea stilului nou pentru sărbătorile cu dată fixă, ei n-au admis sub nici o formă Pascalia pe stil nou, adică serbarea Paştelui conform calendarului îndreptat; după ei, Paştele trebuie serbat de toţi ortodocşii în aceeaşi duminică, dar numai după stilul vechi.

Punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe Române în problema calendarului la Conferinţa de la Moscova a fost exprimat în concluziile referatului alcătuit de Pr. Prof. P. Vintilescu, cu titlul: *Câteva consideraţiuni cu*

privire la îndreptarea calendarului, citit în şedinţa plenară a Conferinţei, din ziua de 10 iulie 1948. Citãm textual aceste concluzii: „Că Pascalia de stil vechi nu se mai găseşte de acord cu regulile calculului fixate la Primul Sinod Ecumenic, este un fapt de care Biserica răsăriteană s-a sesizat de mult. Pe de altă parte, datele ştiinţifice de la baza noului calendar sunt neîndoielnic în favoarea lui şi în defavoarea calendarului iulian, rămas în urmă. Ca atare, este în drept să ne aşteptăm ca toate Bisericile Ortodoxe Autocefale să accepte în întregime hotărârile Conferinţei panortodoxe ţinută la Constantinopol în luna mai din anul 1923, făcând hotărât şi complet paşii necesari pentru punerea în aplicare a calendarului şi pascaliei îndreptate în armonie cu anul solar astronomic. Biserica creştină, fiind Biserica Adevărului, nu are niciun interes să continue a se menţine într-o atitudine de contradicţie cu adevărul ştiinţific, prin păstrarea în vigoare a unui sistem eronat de măsurare a timpului, prin care se contraface data istorică a celei mai mari sărbători creştine. Dimpotrivă, prin însuşi caracterul ei, Biserica este datoare să recunoască adevărul, să-l susţină şi să facă uz de el. O diferenţiere nejustificată faţă cu statul civil, pe chestiunea sistemului calendaristic, expune Biserica să apară într-o poziţie retrogradă, care nu-i permite să aducă societăţii colaborarea practica deplină pe teren social şi economic, în punctele care vin în atingere cu aplicarea calendarului. În plus, Biserica n-are interes să facă din intransigenţă o ocazie pentru iniţiative laice în vederea unui calendar universal, idee care a figurat din anul 1937 până la anul 1939 pe ordinea de zi a fostei Ligi a Naţiunilor din Geneva, desigur pentru raţiuni sociale şi economice, iar nu religioase". (Vezi *Actele Conferinţei de la Moscova,* vol. I, p. 434 şi urm.).

Precum se vede, divergenţele dintre partizanii stilului vechi de o parte şi cei ai stilului nou, de alta, pleacă de la atitudinea principială deosebită pe care fiecare din ei o au faţă de problema calendarului. Pentru cei dintâi, rezolvarea problemei calendarului este de competenţa exclusivă a unui nou sinod ecumenic sau măcar panortodox; după ei, calendarul şi Pascalia veche au un caracter sacru şi sunt imuabile şi intangibile, ca orice dogmă. Pentru cei de al doilea, ea constituie o chestiune de disciplină, iar nu de dogmă, aşa că poate fi rezolvată de fiecare Biserică autocefală în parte, prin consensul cu celelalte Biserici. De altfel, precum am şi accentuat,

nici nu există vreun canon sau vreo hotărâre a Sinodului I Ecumenic sau a altui sinod ecumenic privitoare la data Paştelui, care să poată fi privită deci ca neschimbabilă.

În al doilea rând, partizanii stilului vechi fac intenţionat o regretabilă confuzie între calendarul iulian îndreptat, adoptat de Bisericile Ortodoxe care au acceptat hotărârile Conferinţei de la Constantinopol, 1923 şi între calendarul gregorian, întrebuinţat în Apus, deşi nu e unul şi acelaşi lucru. El lasă să se înţeleagă astfel că orice întreprindere de îndreptare a calendarului în viaţa religioasă a Ortodoxiei ar ascunde o intenţie sau o tendinţa nemărturisită de catolicizare sau măcar de „modernizare".

După citirea referatelor menţionate, în şedinţa plenară a Conferinţei din 10 iulie 1948, o comisiune formată din 19 membri a fost însărcinată cu studiul problemei calendarului. Preşedinte al Comisiei a fost arhimandritul Metodie (reprezentant al Bisericii Bulgare), secretar Prof. S.V. Troiţky (Rusia), iar dintre membri au făcut parte, între alţii, Pr. Prof. P. Vintilescu (din partea Bisericii Ortodoxe Române) şi Prof. adj. A.J. Gheorghevsky de la Academia Duhovnicească din Moscova.

Discuţiile asupra referatelor citite au avut loc în şedinţele Comisiei din zilele de 13, 14 şi 15 iulie 1948. După discuţii, o comisie restrânsă, formată din prof. Gheorghevsky (Rusia), prof. P. Vintilescu (România) şi arhim. Metodie (Bulgaria), a fost însărcinată cu formularea rezoluţiei cuprinzând concluziile finale la care s-a ajuns.

Rezoluţia la problema calendarului bisericesc, citită la ultima şedinţă a Comisiei din ziua de 15 iulie şi adoptată apoi în şedinţa plenară a Conferinţei din ziua de 17 iulie 1948, are următorul cuprins:

a) „Dorind să păstreze unitatea întregii Biserici, Conferinţa Întâistătătorilor şi a reprezentanţilor Bisericilor Ortodoxe Autocefale întrunită la Moscova, a supus la o nouă cercetare chestiunea calendarului şi a ajuns la concluzia că importanţa calendarului pentru Biserica Ortodoxă constă mai ales în faptul că ea e legată de serbarea Sfintelor Paşti, căci această serbare trebuie întemeiată pe datele Sfintei Scripturi, în acord cu hotărârile sinoadelor şi trebuie să aibă loc pretutindeni la aceeaşi dată, într-o duminică, dar nu în acelaşi timp cu Paştele iudaic. Canonul pascal al Alexandriei satisface pe deplin această cerinţă a Bisericii".

b) „Pentru a evita particularităţile în ceea ce priveşte serbarea Sfintelor Paşti, pricinuite de diferitele sisteme ale calendarului, existente în Bisericile Autocefale, *Conferinţa socoteşte obligatoriu pentru toată lumea ortodoxă să serbeze Paştele în mod unitar după stilul vechi (iulian),* conform canonului pascal alexandrin".

c) *„Până în momentul când calendarul cel mai perfect va fi pus la punct şi aprobat, Conferinţa socoteşte că* pentru sărbătorile cu dată fixă fiecare Biserică Autocefală se poate servi de calendarul aflat azi în vigoare în Bisericile respective".

d) „Conferinţa socoteşte obligatoriu pentru cler şi credincioşi să urmeze stilul Bisericii locale pe teritoriul căreia trăiesc, ca pe unul din obiceiurile acestei Biserici, a cărui observare ne este recomandată de sfintele canoane în numele unirii şi al dragostei" (vezi textul francez în *Actele Conferinţei...*, vol. II, p. 448-449, – iar trad. rom. în rev. „Bis. Ort. Rom.", an. 1948, nr. 11-12, p. 652-653 şi la Ovidiu Marina, *30 zile în U.R.S.S.*, Buc. 1949, p. 203-204).

Pe cât se vede, rezolvarea problemei calendarului n-a făcut niciun progres la Conferinţa bisericească interortodoxă de la Moscova. Ca şi cea precedentă de la Constantinopol, 1923, această conferinţa nici nu avea, de altfel, puterea sau competenţa de a lua hotărâri obligatorii pentru toată Ortodoxia, întrucât ea n-a avut caracterul unui sinod panortodox, adică nu reprezenta întreaga Ortodoxie. Îndeosebi absenţa unor reprezentanţi ai Patriarhiei Ecumenice şi ai Bisericii din Grecia a făcut ca, la Conferinţă, reprezentanţii Bisericilor care au adoptat calendarul îndreptat să fie în minoritate numerică. Poziţia acestei părţi a Ortodoxiei n-a putut fi susţinută şi reprezentată decât de Biserica Ortodoxă Română, singura care a prezentat un referat documentat, în care problema calendarului e pusă în adevărata ei lumină şi tratată cu obiectivitate şi competenţă, atât din punct de vedere ştiinţific, cât şi practic şi în care introducerea calendarului îndreptat este justificată şi din punct de vedere canonic. Dimpotrivă, partea adversă a avut reprezentanţi mai numeroşi şi a prezentat trei referate, toate susţinând acelaşi punct de vedere, adică apărând cu străşnicie stilul vechi (calendarul iulian neîndreptat), deşi argumentaţia lor are o valoare relativă.

Singurul lucru realizat la Conferinţă şi vrednic de reţinut a fost obligaţia formulată în punctul ultim al rezoluţiei, ca toţi clericii şi credincioşii orto-

docşi de pe teritoriul aceleiaşi Biserici autocefale, indiferent de naţionalitatea lor, să respecte pentru sărbătorile cu dată fixă calendarul aflat în vigoare în Biserica respectivă; sunt evitate astfel, pe viitor, cel puţin discuţiile şi conflictele între credincioşii din aceeaşi ţară ortodoxă, aparţinând la stiluri calendaristice diferite. Aplicându-se această înţeleaptă măsură, s-ar putea salva cel puţin armonia şi unitatea dintre credincioşii ortodocşi de diferite naţionalităţi din cuprinsul fiecărei Biserici Autocefale, până la rezolvarea deplină şi definitivă a problemei calendarului, adică până la unificarea calendarului în toată Ortodoxia.

13. Chestiunea dependenţei Paştelui creştin de cel evreiesc

Precum am văzut, cea mai serioasă obiecţie adusă de susţinătorii stilului vechi împotriva îndreptării calendarului este că, după calendarul îndreptat, Paştele creştin cade de multe ori odată cu acela al evreilor iar uneori chiar înaintea lui şi că s-ar călca astfel dispoziţiile canoanelor care opresc serbarea Paştelui odată cu evreii, ca de exemplu, can. 7 apostolic şi can. 1 al sinodului local de la Antiohia. Să vedem întru cât este sau nu întemeiată această obiecţie.

Într-adevăr, am văzut că una din regulile canonului pascal alexandrin, repetată în canoanele unora din sinoadele locale ulterioare ca cele de mai sus, este ca Paştele creştin să nu se serbeze odată cu Pasha evreiască, ci în caz de coincidenţă, să se amâne pe duminica următoare. Paştele creştin trebuie serbat deci, de regulă, în urma celui evreiesc, pentru două motive:

a) unul de ordin istoric, şi anume pentru că, în anul răstignirii Mântuitorului, Paştele evreiesc s-a serbat, ca ordine de timp, înainte de învierea Domnului, care stă la baza Paştelui creştinesc;

b) altul de ordin simbolic şi anume pentru că mielul pascal al evreilor nu este decât simbolul premergător al Mielului-Hristos, Cel prezis de proroci pentru a ridica păcatele omenirii (Isaia LIII, 7; Ioan I, 29 ş.a.).

Precum am precizat încă de la început, Paştele evreiesc se serbează la 14 Nisan, zi care trebuie să corespundă însă exact cu prima lună plină de primăvară, de după echinocţiu. Dar trebuie să ştim că, după dărâmarea

Ierusalimului şi risipirea evreilor în toată lumea (anul 70 p. Hr.), calendarul evreiesc a ajuns în dezordine, mai ales după anul 360, când el a fost reformat de către patriarhul Hillel din Tiberiada; acest calendar nu mai ţine seamă de isimeria reală, ci de calculele evreilor babiloneni, după care echinocţiul este întârziat cu 16 zile. Ignorând sau nerespectând data exactă a echinocţiului de primăvară, evreii au ajuns să serbeze Pasha lor nu numai după echinocţiu, ci uneori chiar înainte de echinocţiul astronomic. Faptul acesta îl observa şi îl semnala, încă din sec. III-IV, redactorul anonim al *Constituţiilor apostolice* (cartea V, cap. 17), care sfătuieşte pe creştini astfel: „Voi, fraţilor, care aţi fost răscumpăraţi cu scumpul Sânge al lui Hristos, trebuie să sărbătoriţi zilele Paştelui cu îngrijire şi cu luare aminte după echinocţiu, ca să nu sărbătoriţi de două ori într-un an amintirea unei Patimi, ci o dată pe an, spre aducerea aminte de Cel ce a murit o singură dată. Nu mai ţineţi la obiceiul de a serba Paştele odată cu iudeii, pentru că nici o legătură nu mai este acum între noi şi ei; căci *ei s-au rătăcit chiar şi în ceea ce priveşte calcularea zilei pe care socotesc să o serbeze,* aşa că în toate privinţele au căzut în rătăcire şi s-au abătut de la adevăr. Voi însă observaţi cu îngrijire echinocţiul de primăvară, care cade în ziua a douăzeci şi doua a lunii a douăsprezecea, care este Dystrus[1]), aşteptând până în ziua a douăzecea a sfertului întâi de lună, ca nu cumva ziua a 14-a a lunii (de pe cer) să cadă în altă săptămână şi *rătăcindu-ne din neştiinţă, să serbăm de două ori Paştele în acelaşi an, sau să serbăm ziua învierii Domnului în altă zi, ci numai duminica*" (citat după trad. rom. din col. *Scrierile Părinţilor Apostolici,* de Pr. I. Mihălcescu, Pr. G. Niţu şi Pr. M. Pâslaru, vol. I, p. 136-137).

Acelaşi lucru îl semnala şi împăratul Constantin cel Mare în epistola adresată, îndată după Sinodul I Ecumenic, episcopilor care nu fuseseră prezenţi la sinod (vezi textul la Socrate Scolasticul, *Istoria bisericească,* trad. rom. de Iosif Gheorghian, p. 23-27).

Faţă de asemenea erori ale calendarului evreiesc, Paştele creştin trebuie să-şi păstreze independenţa, urmând să se ţină seamă totdeauna numai de

[1] Numirea latinească a lui martie. Echinocţiul de primăvară cădea deci la 22 martie, prin sec. II-III al erei noastre, adică vremea când, probabil, a trăit redactorul anonim al acestei părţi din *Constituţiile apostolice.* De altfel, la aceeaşi dată fixase echinocţiul şi Anatolie al Laodiceei în canonul său pascal, pe la anul 275.

adevărata lună pascală, adică prima lună plină de după echinocţiul de primăvară, fixată după datele astronomice, când evreii ar fi, de fapt, obligaţi să-şi serbeze Pasha. Noi nu suntem obligaţi să ţinem seama şi de erorile în care au căzut evreii în privinţa fixării datei pascale, după cum un tren, care trebuie să sosească într-o gară după alt tren, nu e obligat să întârzie şi el, dacă cel dinaintea lui a întârziat din cine ştie ce pricină. Principiul acesta îl formulează şi marele canonist ortodox Matei Vlastare, în *Sintagma* sa *alfabetică*, la litera P, cap. VII *(Despre Sf. Paşti)*. El spune că, dacă evreii ar serba Pasha lor odată cu o lună plină ce ar cădea înainte de 21 martie (echinocţiu) Legea divină (νόμος θεῖος) porunceşte ca noi să nu ţinem seamă de acea lună, ci să aşteptăm luna plină următoare şi după aceasta să se fixeze Paştele creştin, ca nu cumva să se serbeze laolaltă cu iudeii şi pentru ca Paştile noastre să rămână curate şi libere de sărbătoarea iudaică (vezi şi Nic. Milaş, *Canoanele Bisericii Ortodoxe,* trad. rom., vol. II, part. I, pag. 61).

De aceea, mai ales după stilul vechi, se întâmplă uneori să fie un lung interval de timp între Paştele evreiesc şi cel creştin, iar după calendarul gregorian şi cel îndreptat prin Conferinţa de la Constantinopol se poate întâmpla ca uneori Paştele creştin să coincidă cu cel evreiesc (greşit calculat), iar alteori chiar să i-o ia înainte. Astfel, creştinii apuseni au serbat Paştele lor (după stilul gregorian) odată cu evreii, în anii 1609, 1805, 1825, 1903, 1923, 1927 şi 1954 (la fel va fi în 1981), iar înaintea evreilor în anii 1839, 1840, 1842, 1843, 1845, 1846, 1849, 1850, 1856, 1864, 1872, 1883, 1891, 1894 şi în 1921. De ex., în anul 1921, catolicii au serbat Paştele la 10 martie, iar evreii la 10 aprilie.

De altfel, chiar în epoca veche, între anii 360 (data reformei calendarului evreiesc) şi 500, adică într-un interval de numai 140 de ani, Paştele creştin a coincis cu cel evreiesc de 13 ori, iar în anul 326 (deci abia la un an după Sinodul de la Niceea) ca şi în anul 495, Paştele creştinilor a fost serbat chiar înaintea celui evreiesc, fără ca nimeni să protesteze pentru aceasta. Căci, de fapt, nici o dispoziţie canonică nu opreşte serbarea Paştelui *înainte de Pasha iudaică,* ci serbarea Paştelui odată cu evreii, *înainte de echinocţiu,* aşa precum precizează fragmentul citat mai înainte din *Constituţiile apostolice* (V, 17) şi *canonul 7 apostolic:* „Dacă vreun episcop sau presbiter sau diacon va sărbători sfânta zi a Paştilor cu iudeii *înainte de echinocţiul de primăvară,* să se caterisească".

Aşadar, data Paştelui creştin nu este dependentă de aceea a Paştelui evreiesc decât în măsura în care acesta din urmă respectă prescripţiile biblice asupra vremii la care trebuie serbat, adică momentul apariţiei pe cer a primei luni pline de după echinocţiul de primăvară; dar dacă ziua de 14 Nisan din calendarul de astăzi al evreilor nu mai corespunde cu acest fenomen ceresc, cum ar trebui, ci e întârziată cu 16 zile, creştinii nu sunt obligaţi să aştepte acest răstimp, pentru a-şi putea serba Paştele. Cu alte cuvinte, noi nu suntem datori să ţinem seama de data eronată a Paştelui iudaic, ci de data exactă la care el ar trebui serbat conform regulilor biblice şi calculelor astronomice. Pentru noi rămân deci normative cele două fenomene naturale (cereşti), care au servit încă de la început ca puncte de orientare pentru stabilirea datei atât a Paştelui evreiesc, cât şi a celui creştin, şi anume: echinocţiul de primăvară (isimeria) şi luna pascală (prima lună plină de după echinocţiul de primăvară).

14. Configuraţia actuală a creştinătăţii ortodoxe din punctul de vedere al calendarului bisericesc. Concluzii şi deziderate

Care este, deci, configuraţia actuală a creştinătăţii ortodoxe în ceea ce·priveşte calendarul bisericesc, în urma ultimei încercări de rezolvare a acestei probleme, făcută la *Conferinţa bisericească interortodoxă de la Moscova*?

Începând din anul 1924, lumea ortodoxă se află împărţită în două tabere: o parte care a rămas la stilul vechi sau la calendarul iulian neîndreptat (Bisericile din Rusia, Bulgaria, Serbia, Patriarhia Ierusalimului şi mănăstirile din Athos, afară de Vatoped) şi alta care, adoptând recomandările *Conferinţei interortodoxe de la Constantinopol* din 1923, dar aplicându-le numai parţial, se serveşte de un *calendar mixt,* adică a adoptat calendarul iulian îndreptat (stilul nou) numai pentru sărbătorile cu data fixă, păstrând Pascalia (ciclul Paştelui cu toate sărbătorile legate de el) pe stilul vechi; în această situaţie se află Biserica din Patriarhia Ecumenică (Constantinopol), Patriarhia Antiohiei, cea a Alexandriei, Bisericile din Grecia, România, Ciprul, Cehoslovacia şi Albania.

Mai există însă şi o a treia fracţiune, mai mică, şi anume Bisericile Ortodoxe din ţările cu majoritate catolică sau protestantă, ca de exemplu italo-grecii, ortodocşii din Polonia şi cei din Finlanda, care adoptaseră calendarul gregorian încă dinainte de îndreptarea calendarului iulian prin Conferinţa de la Constantinopol din 1923 şi care deci sărbătoresc Paştele odată cu catolicii, conform canonului pascal gregorian. Tot calendarul gregorian, adoptat pentru viaţa civilă în Japonia încă din 1875, a fost adoptat, cu binecuvântarea Sinodului Bisericii Ruse, de către Biserica Ortodoxă din Japonia, încă de la înfiinţarea ei în secolul trecut, de către Arhiepiscopul rus Nicolae Casaţkin, apostolul şi misionarul japonezilor. De asemenea, Patriarhia Moscovei (Exarhatul pentru Europa Occidentală) a autorizat, în anul 1936 pe francezii ortodocşi din cele două parohii de francezi ortodocşi, existente azi la Paris, să serbeze Paştele după stilul nou.

În unele eparhii ortodoxe din Polonia, ca de exemplu Bialistok, sunt reprezentate ambele stiluri: pe când în parohiile rurale se observă tendinţa de păstrare a stilului vechi, în parohiile de la oraşe se serbează după calendarul nou, aşa cum au cerut credincioşii înşişi.

Situaţia este şi mai delicată în ţările unde ortodocşii alcătuiesc o infimă minoritate. Astfel, în comunităţile ortodoxe din Olanda, formate parte din ruşi, parte din olandezi ortodocşi, care depind de Exarhatul pentru Europa Occidentală al Bisericii Ortodoxe Ruse, sărbătorile cu data fixă se serbează odată cu catolicii (ca de exemplu, Crăciunul), iar Paştele şi celelalte sărbători schimbătoare după stilul vechi (deci exact aceeaşi situaţie ca la noi, deşi e vorba de parohii care aparţin jurisdicţiei Bisericii Ruseşti). La fel procedează colonia românească şi cea grecească din Paris; în schimb, colonia rusească din Paris serbează în întregime după stilul vechi. Acelaşi e cazul cu comunităţile ruseşti din China şi Japonia, deşi în această din urmă ţară se manifestă de curând un puternic curent în favoarea stilului nou, sub influenţa exercitată de misiunile celorlalte confesiuni creştine. Două parohii ruseşti din două locuri diferite de pe teritoriul Patriarhiei de Alexandria se servesc încă de calendarul vechi, deşi conform rezoluţiei adoptate la Conferinţa bisericească interortodoxă de la Moscova 1948, ele vor trebui să adopte de aici înainte calendarul îndreptat, aflat în uz în cuprinsul Patriarhiei Alexandrine.

Ideal este ca, dacă nu întreaga creştinătate, cel puţin toate Bisericile Ortodoxe de pretutindeni să întrebuinţeze acelaşi calendar şi aceeaşi Pascalie adică să serbeze toţi odată, atât Paştele şi sărbătorile cu dată schimbătoare legate de el, cât şi sărbătorile cu dată fixă. Acest calendar, se înţelege, nu poate fi decât cel îndreptat, adică pus de acord atât cu realităţile cereşti şi cu datele exacte ale ştiinţei astronomice, cât şi cu regulile tradiţionale ale canonului pascal alexandrin, puse de obicei pe seama Sinodului I Ecumenic de la Niceea.

Din acest punct de vedere, primul pas important spre realizarea acestui ideal l-au făcut Bisericile care au adoptat hotărârile Conferinţei Interortodoxe de la Constantinopol din 1923. Din nefericire, precum am văzut, aceste Biserici, din pricina ezitării celorlalte Biserici Ortodoxe surori, care n-au îndrăznit să facă până acum acest pas, s-au văzut nevoite să rămână la calea jumătate în ceea ce priveşte rezolvarea problemei calendarului, adică să aplice numai parţial hotărârile acelei Conferinţe. De fapt, această situaţie de compromis, adică adoptarea stilului nou numai pentru sărbătorile cu dată fixă cu menţinerea Pascaliei pe stil vechi, nu are prea mare importanţă din punct de vedere religios, ci mai mult din punct de vedere practic, adică într-atâta cât stilul nou este folosit şi de Stat, în viaţa civilă. Căci, la drept vorbind, nodul gordian al problemei calendarului, din punct de vedere strict religios, îl constituie data sărbătorii Paştelui şi a ciclului de sărbători în legătură cu ea, pentru că această sărbătoare guvernează aproape întregul an liturgic în calendarul nostru bisericesc. De altfel, acesta este singurul punct în care s-a ivit o problemă de calendar sau care a provocat discuţii şi divergente în sânul lumii creştine în diversele epoci ale istoriei Bisericii universale; de rezolvarea acestei probleme este şi astăzi interesată întreaga Biserică.

Trebuie să recunoaştem deci că situaţia actuală a Bisericilor care întrebuinţează un calendar mixt (stil nou, dar Pascalie veche), Biserici dintre care face parte şi Biserica Ortodoxă Română, este o situaţie pe care noi o considerăm ca provizorie şi impusă numai de oportunitate, până la rezolvarea completă şi definitivă a problemei calendarului, adică până la acceptarea de către toate Bisericile Ortodoxe a calendarului îndreptat, când deci Paştele va putea fi sărbătorit în una şi aceeaşi zi nu numai în toată Ortodoxia, ci în întreaga creştinătate, aşa cum au dorit şi cum au hotărât Sfinţii Părinţi de la Sinodul I Ecumenic.

Fără îndoială, unificarea calendarului liturgic în toate Bisericile Ortodoxe rămâne un deziderat a cărui împlinire e demnă de urmărit şi pe viitor cu toată stăruinţa, pentru că realizarea lui ar însemna un pas important în plus spre o unitate cât mai deplină a Ortodoxiei. Nevoia şi tendinţa generală de cunoaştere reciprocă, de strângere a legăturilor, de apropiere şi de înfrăţire între toate popoarele pământului, apropiere realizată prin înlesnirea mijloacelor de comunicaţie şi prin unificarea sistemelor de măsuri şi greutăţi, reclamă şi impune din ce în ce mai mult şi unificarea calendarului, ca sistem de măsurare a timpului. A rămâne la calendarul iulian neîndreptat înseamnă a se împotrivi progresului şi adevărului ştiinţific, pe baza *iluziei* că se respectă astfel regulile unei tradiţii puse eronat pe seama Sfinţilor Părinţi şi a Sinodului de la Niceea.

Dar, precum am spus, problema Pascaliei, ca şi a calendarului în general, nu este o chestiune de dogmă, adică nu afectează în chip direct credinţa, ci e una de disciplină, care poate primi deci soluţii diferite, în diferitele epoci ale istoriei sau în diferitele regiuni ale lumii creştine. Divergenţele existente în momentul actual între diferitele Biserici Ortodoxe pe această temă nu sunt motive de discordie sau de rupere a unităţii dogmatice, canonice şi de cult, care leagă între ele aceste Biserici, făcând din toate acelaşi trup al lui Hristos. Rezolvarea deplină şi definitivă a problemei calendarului trebuie aşteptată de la un viitor sinod panortodox, la care trebuie să participe sau să fie reprezentate absolut *toate* Bisericile Ortodoxe Autocefale şi ale cărui hotărâri să aibă putere obligatorie pentru toate aceste Biserici. Sensul în care va fi rezolvată problema se poate prevedea şi anticipa de pe acum: adoptarea de către toate Bisericile Ortodoxe a calendarului corect, îndreptat, în conformitate atât cu realităţile cereşti sau cu datele ştiinţifice ale astronomiei, cât şi cu prevederile canonice şi tradiţionale ale Bisericii Răsăritului cu privire la data Paştelui; acest calendar poate fi ori cel deja adoptat de o mare parte din Bisericile Ortodoxe în urma Conferinţei de la Constantinopol din 1923, ori altul, mai bun, dacă aşa ceva se va găsi până atunci. Odată adoptat acest calendar (stilul nou), nimic nu va mai împiedica pe creştinii ortodocşi să serbeze Paştele toţi în aceeaşi zi, conform acestui calendar; atunci problema Pascaliei se va rezolva de la sine. Odată cu aceasta, vor dispărea şi anomaliile şi dificultăţile tipiconale de care se izbesc astăzi Bisericile Ortodoxe care au

adoptat calendarul îndreptat, dar au rămas la Pascalia veche pentru a păstra unitatea cu restul Ortodoxiei. Ceva mai mult: Paştele va putea fi de atunci înainte serbat odată de toată creştinătatea – ortodocşi, catolici şi protestanţi –, aşa cum s-a întâmplat din sec. VI până la 1582, împlinindu-se astfel vrerea Sfinţilor Părinţi de la Sinodul I a toată lumea.

Precum am văzut, susţinătorii luminaţi ai stilului vechi sunt conştienţi de eroarea vechiului calendar. Dacă îl susţin şi îl păstrează încă în viaţa lor religioasă, ei o fac nu pentru că n-ar fi convinşi de necesitatea unei reforme calendaristice, ci pentru că se tem de o eventuală opoziţie a credincioşilor neinstruiţi şi fanatici, care necunoscând problema, ar putea provoca dezbinări şi tulburări, aşa cum s-a întâmplat în trecut în Rusia, cu Rascolul prilejuit de încercarea Patriarhului Nicon de a corecta cărţile de ritual (sec. XVII). Pe de altă parte, factorii responsabili ai Bisericilor Ortodoxe Autocefale rămase încă la vechiul calendar trebuie să înţeleagă şi să recunoască şi ei că revenirea noastră la calendarul vechi este imposibilă, deoarece roata istoriei merge totdeauna înainte, iar nu înapoi. Cel mai bun lucru pe care îl pot face până atunci, e să lămurească din vreme pe clericii şi credincioşii respectivi despre necesitatea îndreptării calendarului la care au rămas, pentru ca atunci când va fi momentul oportun pentru realizarea acestei îndreptări, ea să fie primită fără rezerve, fără opoziţie şi fără tulburări sau sciziuni.

Bibliografie

1. *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, după textul grecesc al Septuagintei. Ed. a II-a a Sf. Sinod, Bucureşti, fără an.
2. Dr. Nic. Milaş, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoţite de comentarii*, trad. rom. de N. Popovici şi U. Kovincici, 2 vol. în 4 părţi, Arad 1930-1936.
3. *Constituţiile apostolice* (Aşezămintele Sfinţilor Apostoli), trad. rom. din col. *Scrierile Părinţilor Apostolici*, trad. de Pr. I. Mihălcescu, Pr. M. Păslaru şi Pr. Gh. Niţu, vol. II, 1928.
4. Eusebiu al Cezareii, *Istoria bisericească şi viaţa lui Constantin cel Mare...*, trad. rom. de Iosif (Gheorghian), Bucureşti, 1896.
5. Socrate Scolasticul, *Istoria bisericească*, trad. rom. de Iosif Gheorghian, Bucureşti 1899.
6. J. Pitra, *Spicilegium Solesmense...*, t. IV, Paris 1858.

7. J. Pitra, *Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta*, I, Romae 1864.
8. Πρακτικά καί ἀποφάσεις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πανορθοδόξου Συνεδοίου (Actele şi hotărârile Congresului panortodox de la Constantinopol, 10 mai-8 iunie 1923), Constantinopol, 1923.
9. Conferinţa interortodoxă din Constantinopol (raport), în rev. „Biserica Ortodoxă Română", iunie 1923, p. 660-664.
10. Dr. Drag. Demetrescu, *De la Congresul panortodox din Constantinopol*, în „Biserica Ortodoxă Română", iunie 1923, p. 660-664.
11. P. Drăghici, *Însemnări de la conferinţa reprezentanţilor Bisericilor Ortodoxe ţinută la Constantinopol de la 10 mai 1923 începând, sub preşedinţia Sanct. Sale a Patr. Ecumenic, în chestia reformării calendarului iulian*, Bucureşti 1923.
12. *Îndreptarea Calendarului* (art. la Cronica bisericească internă), în rev. „Bis. Ort. Rom..", ian. 1924 (conţine Referatul Comisiei Sfântului Sinod pentru reforma calendarului şi textul hotărârii Sf. Sinod cu privire la îndreptarea calendarului, luată în şedinţa din noiembrie 1923).
13. Hotărârea Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române cu privire la îndreptarea calendarului iulian. Extras din sumarul şedinţei de la 13 noiembrie 1923, în rev. „Bis. Ort. Rom.", ian. 1924, p. 36-37.
14. Enciclica Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române cu privire la îndreptarea calendarului iulian – către clerul şi poporul creştin ortodox din România, în aceeaşi revistă, iulie 1924, p. 385-396 (în româneşte şi în franţuzeşte).
15. Miron, Mitrop. primat al României, *Carte pastorală către credincioşii din Sf. Mitropolie a Ungro-Vlahiei*, în rev. „Bis. Ort. Rom.", sept. 1924, p. 513-515.
16. Sf. Sinod al Sfintei Biserici Ortodoxe Române, *Carte pastorală către clerul şi poporul drept-credincios (cu privire la data Paştilor din anul 1929)*, Buc., 1929 (comp. şi rev. „Bis. Ort. Rom.", febr. 1929, p. 150-159).
17. Prof. A.J. Ghéorghevsky (Moscova), *Du Calendrier de l'Eglise* (referat), în „Actes de la Conférence des chefs et des représentants des Eglises Orthodoxes autocephales, reunis à Moscou à l'occasion de la célébration des fêtes du 500-ème anniversaire de l'autocephalie de L'Eglise Orthodoxe Busse", 8-18 Juillet 1948, vol. I, Moscou 1950, p. 386-416 (tip. şi în broşură aparte, cu titlul *Le calendrier de l'Eglise*, edit. du Patriarcat de Moscou, 1948).
18. Archim. Methode (Bulgaria), „Du Calendrier de l'Eglise" (referat), *Ibidem*, p. 417-434.

19. Arhiep. Séraphin (Sobolev), *Le nouveau et l'ancien style, dits Julien et Grégorien* (referat), *Ibidem*, vol. I, p. 313-326.
20. Pr. Prof. Dr. P. Vintilescu, *Quelques considérations au sujet de la rectification du calendrier* (referat), *Ibidem*, vol. I, p. 434-443.
21. Rezoluţia cu privire la problema „calendarului bisericesc" (a Conferinţei de la Moscova), în rev. „Bis. Ort. Rom.", an. 1948, nr. 11-12, p. 652-653.
22. L'art de vérifier les dates des faits historiques, des chartes, des chroniques et des autres anciens monuments..., par un religieux bénédictin de la congrégation de S. Maur, III-e éd., t. I, Paris, 1783.
23. J. Nilles, *Kalendarium manuale utriusque Ecclesiae orientalis et occidentalis*. Ed. II, 2 vol. Oeniponte 1896/1897.
24. L. Duchesne, *La question de la Pâque au Concile de Nicée*, în „Revue des questions historiques", t. XXVIII, Jul. 1880, p. 3 sq.
25. W. F. Wislicenus, *Der Kalender in gemeinverständlicher Darstellung*, II. Aufl., Leipzig, 1914.
26. A. Philip, *The Calendar*, Cambridge, 1921.
27. L'Abbé Mémain, *Notice sur le calendrier pascal des Juifs et des Chrétiens depuis Moïse jusqu'à nos jours*, Paris, 1897.
28. Acelaşi, *Etude sur l'unification du calendrier et la véritable échéance de Pâques*. Paris, 1899 („Annales du Bureau des Longitudes". Extrait du tome VIII).
29. G. de Jerphanion, *D'ou vient l'écart entre la Pâques des Orientaux et celle des Latins. Brève histoire du Comput pascal*, în vol. „La voix des monuments. Notes et études d'Archéologie chrétienne", Paris, 1930, p. 296-323.
30. U. Bouchet, *Hémérologie ou traité pratique complet des calendriers julien, grégorien, israélite et musulman*, Paris, 1868.
31. Mädler, *Die Kalender-Reform mit spezieller Beziehung auf Russland*, în vol. „Reden und Abhandlungen", Berlin, 1870.
32. *La question de la Pâque dans la réforme du calendrier russe*, în „Comptes – Rendus de l'Academie des inscriptions et belles lettres de Paris", Paris 1892.
33. V. Anestin, *Die Kalenderreform in den Staaten der griechischen Kirche* (extras din A. Richters, *Kalender*, Riga 1912).
34. *La réforme du calendrier dans les Eglises orthodoxes*, în rev. „L'Unité de l'Eglise", t. IV, nr. 63.
35. César Tondini de Quarenghi, *La question du calendrier à la fin du XIX-e siècle*, Bucureşti 1898.
36. Acelaşi, *La christianisation du calendrier russe*. Extrait du „Journal télégraphique", nr. 4, 25 apr. 1900.

37. Acelaşi, *L'attitude de la Russie dans la question du Calendrier*, Montlingen 1901. (Extrait de „La Quinzaine" du 1 Ian. 1901).
38. Abbé Chauve Bertrand, *La question de Pâques et du calendrier*, Paris, 1920 şi 1936.
39. G. Avranitakis şi K. Dyovuniotis, articolul Ἡμερολόγιον (Calendarul), în „Marea Enciclopedie Greacă", vol. XII, p. 270-281.
40. P. Paris, articolul *Calendrier*, în „Dict. pratique des connaissances religieuses", publié sous la direction de J. Bricout, t. I, Paris 1925, col. 1022-1027.
41. J. Lacau et P. Calot, *Calendrier*, în „Dictionnaire de droit canonique", publié sous la direction de R. Naz, t. II, Paris, 1937, col. 1195-1260.
42. † Melchisedec (episcopul Romanului), *Biserica Ortodoxă şi Calendarul*, în rev. „Bis. Ort. Rom.", an. V, nr. 9 (iunie 1881), p. 561-604 (şi extras aparte).
43. Ing. P. Donici, *Calendarul Bisericii de Răsărit în stil vechi şi nou, reguli de comput aplicabile şi la Calendarul Bisericii de Apus*, Craiova, 1898.
44. C. Popovici, *Capitolul al şaptelea al literii P din Sintagma alfabetică a lui Matei Vlastare: Despre Sf. Paşte sau Despre computul pascal*, 1900 (şi în rev. „Candela", anii 1899 şi 1900).
45. Dr. G. Zotu, *Istoria controverselor pascale şi decisiunea Conciliului I ecumenic de la Niceia*, în rev. „Bis. Ort. Rom.", ian. 1881, p. 234-256.
46. G. Erbiceanu, *Reformarea calendarului iulian* (trad. din greceşte), în rev. „Bis. Ort. Rom.", an. XXII (1898-1899), nr. 1, p. 23-43.
47. Prof. N. Coculescu, *Cestiunea Calendarului* (conf.), Bucureşti 1898.
48. Acelaşi, *Tratat elementar de Astronomie*, Bucureşti, 1903.
49. Prof. D. Mirescu, *Theoria Calendarului precedată de o scurtă, noţiune istorică...*, Bucureşti, 1896.
50. Acelaşi, *Analiză critică a calendarelor iulian şi gregorian şi propuneri de reforme*, Bucureşti, 1898.
51. Ing. I. L. Szavlovski, *Chronologie, Calendare şi Reforma Calendarului*, Bucureşti, 1898.
52. St. C. Hepites, *Îndreptarea calendarului din punct de vedere economic*, Bucureşti, 1898 (Extras din „Buletinul Ministerului de Agricultură, Comerciu, Industrie şi Domenii").
53. J. Remer-Anselm, *Despre calendarele creştine şi unificarea lor*, Bucureşti 1919 (şi ed. franceză).
54. Arhim. I. Scriban, *Chestiunea Calendarului în Biserica Ortodoxă*, în rev. „Bis. Ort. Rom.", an. XLI, nr. 8 (mai 1923), p. 560-564.

55. Acelaşi, *Chestiunea calendarului la noi şi aiurea*, în aceeaşi revistă, iulie 1924, p. 396-402.
56. Acelaşi, *Românii care au scris despre calendar*, *Ibidem*, p. 416-425 şi aug. p. 481-482.
57. Acelaşi, *Schimbarea calendarului. Cuvinte pentru dumerirea poporului*, în aceeaşi revistă, aug. 1924, p. 482-483.
58. I. Mihălcescu, *Notiţe despre calendar*, în aceeaşi revistă, iulie 1924, p. 425-430.
59. I. Mihălcescu, *Introducerea calendarului gregorian în Bulgaria*, în „Revista Ortodoxă Română", Bucureşti, martie 1916, p. 136-137.
60. Acelaşi, *Chestia calendarului gregorian în Bulgaria*, în aceeaşi revistă, mai 1916, p. 169-170.
61. Dr. C. Chiricescu, *Pascalia Bisericii creştine ortodoxe de Răsărit, în conformitate cu calendarul îndreptat. Referat către Sf. Sinod*, Bucureşti, 1925 (şi ed. franceză, în acelaşi an).
62. Acelaşi, *Calendarul nostru nu e schimbat, ci îndreptat*, Bucureşti, 1925.
63. Acelaşi, *Aşezarea Pascaliei în calendarul îndreptat*, Bucureşti, 1926.
64. Dr. V. Gheorghiu, *Sfintele Paşti şi reforma calendaristică „ortodoxă română"*, 1929 (extras din rev. „Candela").
65. Acelaşi, *Critica noilor proiecte de reformă calendaristică propuse de către Societatea Naţiunilor. Studiu calendaristic*, 1931.
66. Acelaşi, *Noţiuni de cronologie, calendaristică şi calcul pascal*, Bucureşti, 1936.
67. Acelaşi, *Die Kalenderfrage*, în „Procès-Verbaux du Premier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes", 29 Nov.-6 Déc. 1936 – publiés par les soins du Président Prof. H. S. Alivisatos, Athènes 1939, p. 300-308, şi în trad. rom.: *Problema Calendarului*. „Raport înaintat Primului Congres de Teologie Ortodoxă din Atena", 1937.
68. † Mitrop. Antim al Viziei, *Chestiunea Calendarului*, în rev. „Bis. Ort. Rom.", oct. 1923, p. 974-978 şi dec. 1923, p. 1091-1095.
69. Pr. T. Simedrea, *Reforma calendarului*, în rev. „Bis. Ort. Rom.", iulie 1924, pagina 403.
70. Al. Giuglea, *Lămurirea calendarului*, Bucureşti, 1927 (Bibl. „Cunoştinţe folositoare").
71. Episcopul Vartolomeiu al Râmnicului, *O ultimă lămurire în privinţa datei Sf. Paşti*, în rev. „Bis. Ort. Rom.", mai 1929, p. 385-394.

72. *Greşelile Pascaliului. De ce în anul 1929 Paştele se va serba mai târziu. Comunicările făcute de I.P.S. Arhiepiscopul Atenei. Îndreptarea ce se propune.* În ziarul „Crucea", an. VII, nr. 5-6, joi, 17 ianuarie 1929, p. 1.
73. Icon. D. Georgescu, *Sărbătoarea Paştelor, Ibidem.*
74. M. Theodorian Carada, *Reforma Calendarului.* Retip. din rev. „Cultura creştină", martie 1925, Blaj, 1925.
75. Pr. A. Scvoznicov, *Cuvântul iubitor de adevăr despre calendar. Stilul vechi şi stilul îndreptat*, 1926.
76. V. Băncilă, *Reforma calendarului*, art. în rev. „Ideea Europeană", nr. 159, 160 şi 161 (1924).
77. Acelaşi, *Glosse tardive asupra reformei calendarului, Ibidem*, nr. 165 (1925).
78. Pr. A.C., *Îndreptarea calendarului*, Brăila 1925.
79. O. Tafrali, *Calendarul*, art. în vol. „Îndrumări culturale. Artă, istorie, chestiuni sociale", Bucureşti, fără an.
80. I. Fuioagă, *Data Paştelor după calendarul îndreptat şi Tradiţia*, Buc., 1929.
81. Comandor Aurel Negulescu, *Povestea calendarului*, Bucureşti 1929.
82. Prof. V. Bogdănescu, *Problema calendarului*, art. în rev. „Seminarium" (Curtea de Argeş), ian.-febr. 1931, p. 32-38.
83. Mai mulţi creştini ortodocşi de Răsărit, *Adevărata Ortodoxie şi Calendarul*, Fălticeni, 1934.
84. M.H. Teodoriu, *Canonicitatea îndreptării Calendarului şi rătăcirile răzvrătiţilor*, M-rea Neamţu 1933.
85. Emest Bernea, *Contribuţii la problema calendarului în satul Comova*, art. în „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială", an. X (1932), nr. 1-4, p. 191-205.
86. Ierom. Nicodim Sachelarie, *Calendarul* şi *Pascalia veche şi nouă*, Cernica, 1936.
87. Ovidiu Marina, *30 zile în U.R.S.S.*, Bucureşti, 1949.
88. Ic. C. Popovici, *Mişcarea zilei Sf. Paşti*, în vol. „Studii religios-morale şi liturgice", 1934, p. 373-379.
89. Prof. I. F. Polak, *Timpul şi Calendarul*, trad. din l. rusă de E. Sestopali„ col. „Ştiinţa pentru toţi", Bucureşti, 1949.

[*Problema unificării calendarului liturgic în Bisericile Ortodoxe*, în rev. „Ortodoxia", VII (1955), nr. 2, p. 181-216]